



گوتاری شیعی فانی له روانگهی رافه کاربی (نورمان فیترکلاف) هوه

عومهر نه حمهد ئیسماعیل^۱ - ئەفین ئاسۆس حه مه^۲

avin.asos@uor.edu.krd omerahmedm7@gmail.com

۱ بهرئوبه ریتی پهروه دهی پشدر، بهرئوبه رایه تی گشتی پهروه دهی راپهرین، وهزاره تی پهروه ده، ههرئیمی کوردستان، عێراق
۲ بهشی کوردی، کۆلێژی پهروه ده، زانکوی راپهرین، رانیه، ههرئیمی کوردستان، عێراق.

پوخته:

گوتار ئه و تایبه تمه ندییه کرده یه یه که له لایه ن نیره وه ئه نجام ده دیت، له ده وره به ریتی کۆمه لایه تیدا بۆ گه یاندنی په یامیکی گرنگ که ئاراسته ی گوێگری ده کات، له م روانگه یه وه؛ ئه م توێژینه وه یه به ناو نیشانی (گوتاری شیعی فانی له روانگه ی رافه کاربی نورمان فیترکلاف) هوه، هه ولێکه بۆ شیکردنه وه ی گوتاری شیعه کانی فانی. فانی، یه کیکه له شاعیره دیاره کانی ناوه راستی سه ده ی بیست، له ناوچه ی بیتوین و پشدر، ده نگێکی دیار و بویری سه رده مه که ی خۆی بو، به دیدیکی روشن و ئه ده بیانه ی نو، له روی ناوه پۆکه وه ده رده که ویت، شاعیر چه نده به ئاگایه له و پیشکه وتنه ی که له رۆژگاری ئه ودا هاتونه ته پیشه وه، ئیبه له م توێژینه وه یه دا، به پشت به ستن به ناوه رۆکی کۆنتیکستی ده فه کان و لایه نی میژوی و له روانگه ی بۆچونه کانی (نورمان فیترکلاف) هوه، هه ولمانداوه رافه ی گوتاری سیاسی و کۆمه لایه تی و نه ته وایه تی له شیعه کانییدا بخرینه رو، له ئه نجامدا گه یشتوینه ته ئه و راستیه ی، فانی هه ولیداوه به شیوه یه کی ئاگیانه مامه له له گه ل زماندا بکات و له خزمه تی ده ربیرینی ئه ده بی و گوتاری ئه ده بیدا به کاریبه ئینیت، به مه ش شیعر لای فانی په یامیکی سیاسی و کۆمه لایه تی و نه ته وایه تی له خۆده گریت. له ئه نجامدا ده رده که ویت، که وا گوتاری کۆمه لایه تی و نه ته وایه تی به شیکی زۆری شیعه کانی فانی پیکده هینیت و گوتاری شاعیر هه ولێکه بۆ ده رخستن و پیشاندانی ده رده کانی کۆمه لگه له جیاوازی چینایه تی و بابه تی نه زانی و دواکه وتوی و دیارده ی خیانه ت و پیشیلکردنی مافی ژنان و.. هتد، هه روه ها به هه ستیکی ناسیۆنالیزمی کوردی هانی لاوانی و لات ده دات که هۆشیارانه دژی داگیرکه ره بوه ستنه وه و کۆششی به رده وام بکه ن بۆ به ده سته ئینی ئازادی. له کۆتاییشدا لیستی سه رچاوه کان و پوخته ی توێژینه وه که به زمانی عه ره بی و ئینگلیزی باسکراوه.

کلپه وشه کان: گوتاری ئه ده بی، نورمان فیترکلاف، گوتاری سیاسی، گوتاری نه ته وه ی، گوتاری کۆمه لایه تی.

The Discourse of Fani s' Poetry in the light of Perspective of Norman Fairclough's Critical Analysis

Omer Ahmed Ismail¹ - Avin Asos Hama²

¹Directorate Education of Pishdar, Raparin General Directorate of Education, Ministry of Education, Qaladze, Kurdistan Region, Iraq.

²Kurdish Department, College of Education, Raparin University, Ranya, Kurdistan Region, Iraq.

Abstract:

Discourse is the characteristic of the actions performed by the speaker in a social environment to convey a meaning that is incorrect and is the way of using language in the literary context. Mortal poetry from the perspective of Norman Fairclough is an attempt to analyze the discourse of Fani poems.

Fani, is one of the prominent poets of the mid-twentieth century in Bitwin and Pishdar, has become a prominent voice of his time. In this research, based on the contextual content of the texts and the historical aspects and from the perspective of the views of Norman Fairclough, we have tried to understand the political discourse. As a result, we have come to the conclusion that Fani has unconsciously tried to deal with language and use it in the service of literary expression and literary discourse, thus making poetry a political, social and national issue for Fani.

The structure of our research consists of two parts: the first part is to introduce the terms and concepts of discourse, the steps of discourse analysis between the views of Norman and Fairclough, and the second part is to practice the poet's poems in discourse analysis, which is the interpretation of the content of the text using the historical and social dimensions, the analysis of political, national and social discourse in Fani's poems. The list of references and abstract of the study are discussed in Arabic and English.

Keywords: Literary Discourse, Norman Fairclough, Political Discourse, National Discourse, Social Discourse.

پیشه کی:

گوتار سه رهتا له بواره کانی فهلسه فه و کۆمه لناسیی و زمانه وانیه وه وه رگیراوه، دواتر له بواری ئه ده بیدا سودی لیه رگیراوه، وه کو سه رجه م بواره کانی تر توئینه وه و لیکۆلینه وه ی ئه ده بی به دوا ی خۆیدا هیئاوه و خزاوته ناو ژانره ئه ده بییه کان و ره خنه ی ئه ده بییه وه، گوتار له ریگه ی کرده ی زمانه وه له توانایدا هه یه گۆرانکاری ئه نجام بدات، ههروه ها خه سله تیکی کۆمه لایه تی و کلتوری میژوی کۆمه لگه ده خاته به رده ست، فانی یه کیکه له و شاعیرانه ی له شیعره کانیدا گوتاری هۆشیار کردنه وه و به ئاگاهینانه وه ی کۆمه لگه ی کوردی هه لگرتوه، په نجه ی خسته وته ئه و بابته تانه ی له سه رده مه که ی خۆیدا باوبون.

کیشه ی توئینه وه

له م توئینه وه یه دا هه وئده دین، وه لای پرسیارگه لی وه ک: گوتاری فانی چ جۆره گوتاریکه؟ شاعیر چۆن زمان له پیناو گه یاندنی په یامی کۆمه لایه تی و سیاسی و نه ته وه پی خۆی به کارده هیئتیت؟

میتۆدی توئینه وه

توئینه وه که به ریازی وه سفی شیکاری به پشتبه ستن به میتۆدی ره خنه ی شیکردنه وه ی گوتار، له روانگه ی بۆچونه کانی نورمان فی رکلاف ئه نجامداوه.

ئامانجی توئینه وه

- بايهخدان به شيكردنهوهی گوتار له شيعره کانی فانيدا.
- دهرخستنی دیدی رۆشننگه رانهی شاعيره له پيشاندانی دهرده کانی ناو کۆمه لنگهی کوردی.
- بهرزراگرتنی ههول و تهقه لای شاعيره لهو سهردهمهی که تیدا ژياوه و کاریگهري له ريگهی قه لهمه که يهوه له هوشيارکردنهوهی کۆمه لنگه.
- دهرخستنی گوتاری نه تهوهپی و کۆمه لایهتی و سياسی شاعيره له روانگهی چه مکی رافهی (نورمان فيرکلاف) که کار له سههه کاریگهري میژو له ناو نه سههه قیچی کۆمه لایه تیدا ده کات.

پیکهاتهی تووژینهوه

تووژینهوه که مان پیکدیت له دو بهش، بهشی یه کهم؛ به شیوهیه کی تیوری باسمان له چه مکی گوتار، په یوهندی نیوان گوتار و ئه ده ب، بنه ماکانی شيكردنهوهی گوتار له روانگهی (نورمان فيرکلاف) هوه کرده، بهشی دوه م؛ به شیوهیه کی پراکتیکی باسمان له چه ند تهوه ره یه ک کرده، ئه وانیش؛ گوتاری شيعری، گوتاری نه تهوه پی، گوتاری کۆمه لایه تی، گوتاری سياسی لای فانی.

بهشی یه کهم: گوتار و شيكردنهوهی گوتار یه کهم: چه مکی گوتار:

زاراوهی گوتار (Discourse) (له بنه رندا له وشه ی (Discurrere) لاتینییه وه وه رگراوه، که به واتای رۆیشتن پیره و به ویدا هاتوه و جیاواز بوه له واتایه ی که له سهردهمی رۆشننگه ری پیتی گوتراوه، ئه ویش به واتای "ئه و تیکسته وتراو و نوسراوانه ی گوزارشت له بیریکی دیاری کراو ده که ن، هاتوه) (الحباشه، ۲۰۱۰: ۱۰۲). (دببه وهی) له فهرهنگی (A Dictionnaire de Linguistique) له پیناسه ی (دیسکۆرس) دا ده لیت: (گوتار یه که یه کی زمانه وانیه، له رسته یه ک، یان چه ند رسته یه کی یه ک به دواییه کدا هاتو، پیکدیت، په یامیک له خۆده گریت که سه رتا و کۆتایان هه یه) (الحباشه، ۲۰۱۱: ۱۰۴) له فهرهنگی (کلیدان) دا که تازه ترین فهرهنگی ئه ده بی - ره خنه ییه له ئه ده بی کوردیدا، به و شیوه یه واتای (گوتار) پیناسه کراوه ((گوتار بریتیه له کۆمه لیک گوتراو و نوسراوی ریکخراو، که مانایه کی به سودیان هه یه، یا په یامیکیان هه یه ده که ونه ژیر رکیفی کۆدیکه وه له نیوان داهینره (قه سه کهر یا گوتاردهر و وه رگر یا قسه بوکراو یا گوتار بو دراو)) (به رزنجی و به رزنجی، ۲۰۲۴: ۴۵۰). لیره دا ده شیت گوتاره که ئه و په یامه ی هه لی گرتوه خاوه نی چه ند کۆدیک یا خود نه یینییه ک بیت، نوسه ر ئاراسته ی گوتگری ده کات و زورجار گوتگر به هۆی شاره زای له نوسه ره وه ده توانیت کۆده که بشکینیت و سود به گوتگر بگه یه نیت. ((گوتار وه کو دانه یه کی زمان هه لگری په یامیکه بو به رامبه ر، به کۆی رسته کان بیریک ده گه یه نیته قسه کهر/ نوسه ر ئه م بیره ده شکینیت و دابه شی سه ر رسته کانی ده کات)) (حه مه د، ۲۰۲۱: ۴۹) به م پیه له روی زمانه وانی و زاراوه سازیه وه گوتار یه که یه کی زمانی ریکخراوه، خۆی له کۆمه لیک گوتراو و کرده ی قسه پی یان نوسراودا به رجه سه ته ده کات، که وا په یامیک له خۆده گرن.

پیناسه کردنی گوتار له سه ره تادا له روانگه یه کی زمانه وانیه وه بو، ئه مه ش له بوچونی قوتابخانه زمانه وانیه کانه وه زیاتر خۆی چه سه پاند، کاتیک زماناسه کان سنوری رسته یان تیه پراند که پيشتر وه ک گه وره ترین یه که ی زمانه وانی پیزناو بو که شیکاری بو بکریت، به لام له دواتر دا گوتراو یان گوتار وه ک یه که یه کی زمانه وانی گه وره تر جیگی ئه وانیه ی پيش خۆی گرتوه. رابه رایه تی شيكردنه وه و به کاره یانی زاراوه که ش، بو بوچونه کانی زمانه وانی ئه مریکی (Z. Harris) ده گه ریته وه، بو یه که مجار له کتبی (شیکردنه وهی گوتار) دا ئاماژه ی به چه مک و بنه ماکانی شيكردنه وهی گوتار کرده، پی و ابو گوتار له یه که یه کی زمانی پیکدیت له سه ر بنه مای ژماره یه ک رسته، بو یه له شيكردنه وهی گوتاریشدا بایه خ به لایه نی ریزمانی گوتار ده دات. (بن سلامه، ۲۰۰۸-۲۰۰۹: ۱۶) به و واتایه ی

گوتار سه رهتا زمانه، ئه و زمانهش رێكخستنێكى رێزمانیه و لهشیکردنه و هدا پێویسته زیاتر لایه نی رێزمانی له بهرچاوبگیریت، چونکه وهك دهرده كهوێت هاریس پێیوایه گوتار سه رهتا زمانه ئینجا ئه ده ب. پێناسه كردنی گوتار، ههر له بواری زمانه وانیدا قه تیس نه كرا، به لكو به تپه رپوونی كات له روانگهی ناوه رووك و ئه و په یامانه ی له خوێده گریت، قسه و باسی نوێ هینایه ئاراهه، ههروهك به شیک له توێژه ران له روانگهی كۆمه لایه تی و ئایدۆلوجیا و ره هه ندی جیاوازتر باسیانكردوه، له به رئه وه (تپوره زمانه وانیه كان به تابه ت ئه وانیه په یوه ستن به گوتار، ئامانجیان ته نها جه ختكردنه وه له سه ر لایه نه زمانیه كه ی گوتار نییه، به لكو بناغه یه كی سیستماتیزه كراو ده ستنیشانده كات بۆ ئه وه ی له روانگهی پسه پوریه جیاوازه كانه وه كاری تیدا بكریت، به جوړیک رینگه بدات به گه شه سه ندنی توێژینه وه شیکاریه كانی گوتاری ده ق له نیو لیکوئینه وه گشتیه كانی زمان و زانسته كانی په یوه ندیکردندا) (فضل، ۱۹۹۲: ۱۲)، به م پێه پێناسه كانی گوتار له ده یه ی شه ست و چه فتا كانی سه ده ی رابردو، ره هه ندی جیاوازی وه رگرت.

باختین له روانگهی گوكراوێکی زمانی په یوه ست به سیاقی كۆمه لایه تی، بۆ گوتار ده روانیت، ههروهك پێیوایه (گوتار روداوێکی كۆمه لایه تیه، نهك روداوێکی تاكه كه سی، له به رئه وه ده رپراو و گوكراره كان كرده یه ك نین تابه ت بن به قسه كه ر خوێ، به لكو له ژیر كارتیکه ره كۆمه لایه تیه كان دان) (الحمیری، ۲۰۱۴: ۹۹) به و واتایه ی گوتار كرده یه كه له نیوان تاكه كانی كۆمه لگا له ده وروبه رێکی زمانی و كۆمه لایه تیدا به رجه سته ده بن. پێناسه كه ی باختین له بۆچونه كانی فیركلاف نزیكه، گرینگی به لایه نی كۆمه لایه تی و ده وروبه ر ده دات و ده یبه ستیتته وه به ژینگه ی كۆمه لایه تی و بارودۆخه كه وه. فیركلاف له روانگهی كۆمه لایه تیه وه سه یری گوتار ده كات و به م جوړه پێناسه ی ده كات گوتار به كارهیانی زمانه، وه كو بابه تیکي كۆمه لایه تی، هه ربۆیه گوتار رۆلی له شیکردنه وه ی ده قدا هه یه له ده وروبه ره كۆمه لایه تی و كلتوریه كه یدا.

زمانه وان و توێژه ره كورده كان له ژیر كاریگه ری میتۆده رۆژئاوایه كان و زماناس و توێژه ره رۆژئاوایه كان پێناسه ی گوتاریان كرده، ههروهك دیار علی ده لیت: ((ده ق تا راده یه كی رۆنانی ناوه وه ی ئاخاوتنیکه و گوتاریش كاریكردنی ده قه كه یه له گه ل دونیای ده ره وه ی خویدا)) (حه سه ن، ۱۹: ۲۰۲۳)، لپه ردا ئه م پێناسه یه پیمان ده لیت ئه گه ر ده قێکی ئه ده بی دو روی هه بیته ئه وا دیوه ده ره كیه كه ی گوتاره كه ئه و مانا و ده لاله تانه ی ده قێك هه لیده گریت له رینگه ی گوتاره وه به گوێگر ده گات. له كتیپی (فه ره نگی سیاسی ئاره ش) دا به م شپوه یه پێناسه ی گوتار كراوه ((گوتار دیارده، وته زا یان پرۆسه یه كی كۆمه لایه تیه و به واتایه كی دیکه پرۆسه و ره وتیکه كه له كۆمه لگاوه سه ریه لداوه. بابه ته ده رپراوه كان، گوزاره و مه سه له كان، وشه و رسته كان، په یوه ندیان به و خاله وه هه یه كه بابه ته راگه یه نراوه كان و گوزاره كان كه ی، كێ، چۆن، له لایه ن چ كه سیكه وه، له دژ یان به لایه نگری له چ كه سیک یان چ شتیک كه لکیان لیوه رگیراوه)) (محهمه دی، حاجی زاده، ۲۰۰۶: ۵۰۸). به م پێه هه مو ده رپینه زمانیه كان وابه سته ی پرسیار گه لێکی وه ك كه ی، بۆچی، چۆن، كێ،... هتد ده بن، له به رئه وه گوتار وه ك پرۆسه یه كی زمانی له بۆته ی هه ر یه ك له و وه لمانه دا خوێ ده رده خات، به مه ش گوتار په یوه ست ده بیته وه به سیاق و ئه و ده وروبه ره كۆمه لایه تیه ی تپیدا به ره مه مدیت، له م روانگه یه شه وه به شیک له توێژه ران پێیانوایه ((گوتار بریتیه له پرۆسه یه كی كۆمه لایه تی، له رینگه ی به كارهیانی زمان و نوسین و ویتا كرده وه كه له لایه ن كه سیک یان گروپنیکه وه به پالپشت به مه به ست و ئایدۆلوجیا یه كی تابه ت ئاراسته ی به رامبه ر "ناك یان گروپ" ده كریت، به مه به ست و ئامانجیکي دیاریكراو)) (فتاح و عزیز، ۲۰۲۳: ۳۴۲)، بۆیه گوتار خاوه ن تابه تمه ندیه كی كرده یه، له لایه ن نپه ره وه ئه نجام ده دریت، له سیاقیکي كۆمه لایه تیدا بۆ گه یاندنی په یامیک كه ئاراسته ی گوێگری ده كات، ئینجا ئه م په یامه هیمابیت یان كتیب یان ده قێك یان هه ر پیکهاته یه كی تر بیت، گرینگ گه یاندنی په یامه.

دوهم: گوتار و ئەدەب:

ئەدەب بە شێوە گشتییە کە، لە بەرئەوهی پەيامێکی زیندو، هەمیشە خۆی لە گەل گۆرانکارییەکان و پێشھاتەکانی کۆمەلگە و پێشکەوتنەکانی جیھانی مەروفاپەتییەدا، گونجاندو. گوتار، لە پێناوی مانەو و گەیانندی پەيام و داخوارییەکانییەو، لە توانیدا هەبێت بە نەتەو بەدات، شاعیران لە پێناوی نەتەو و خاکدا بە بەردەوامی لە گەل دۆخە سیاسی و مێژووییە کە، گەلی کورد خەباتیان کردو و بە پێی هەلومەرج و سەردەم گوتاریان ئاراستە کردو، ئەمەش بۆتە هۆی زیاتر ھۆشیارکردنەوێ خەلکی لە روی ھزر و ھونەرەو، بۆیە گوتار پەيامە لە نێون نوسەر و ھەرگەدا، نوسەر خۆینەر یاخود گۆنەر بە ئاگا دەھێننێتەو. (جاکوئسن) لە ڕێگەی زمانەو پەيامی ھونەری لە ھونەری تر جیا دەکاتەو، بەو واتایە ھونەری زمان کار لە سەر جیاکردنەو و لیکۆلینەو لە ئەرکە شیعرییەکان دەکات، لە چوارچۆی ئاخوتن و رستەسازی و لیکۆلینەو بەرگەکاندا، کەواتە رێساکانی شیعرییەت گوتاری ئەدەبی لێ بەرھەمەدێت و دەبێتە ھۆکارێک بۆ جیاکردنەوێ دەقی ئەدەبی لە دەقی نائەدەبی (خۆشناو، ۲۰:۲۰۱۰).

لەلایەکی ترەو، لە کردەو ئەدەبیدا ئەو نەندەو دەق پەيوەندی بەخودی خۆیەو ھەبێت، ئەو نەندە پەيوەندی بە نوسەرەو نەبێت، ئەمەش لەو کاریگەرە ھونەریانەو سەرچاوە دەگرێت کە لە دەقە کەدا پێویستە ھەبێت، ئەگەر نا کاریگەری لەلای خۆینەر دروست ناکات (الطرابلس، ۱۹۸۴: ۱۲۵) ھەر و ھا گوتاری ئەدەبی ھەوئەدات خۆیندەوێ جوانیناسیانە بۆ گوتار بکات، لە روی وینە و میتۆدەکانەو و پادەو کاریگەری لە سەر ھەرگەر دەربخات، بۆ دەرخستنی توانای داھینەرانی نوسەر یاخود بەرھەمەینەر، شیکردنەوێ گوتاری ئەدەبیش لەم سەردەمەدا، وای لە نوسەر و توێژەرانی کردو بێر لە پەيوەندی نیوان مانا و پیکھاتەو کۆمەلایەتی بکەنەو (مشاقبە، ۲۰: ۱۷۴) بەو واتایە تەنھا لەروانگەو تایبەتمەندییەکانی زمانەو سەیری گوتار نەکرێت، کە تەنھا ئامانجی گەیانندن و وروژاندن بێت، بەلکو دەبێت وینەوێکی جیھانی ھونەری بەرھەستەو کراو لە تێروانی مەروفاپەتییەکان بێت و لەلایەکی ترەو لەروانگەو یەکیی سەرھەم تایبەتمەندییەکانییەو سەیربکێت.

سێھەم: بنەماکانی شیکردنەوێ گوتار لای نۆرمان فیرکلۆف:

نۆرمان فیرکلۆف Norman Fairclough، یەکیکە لەو توێژەرە دیارەوێ کە مامۆستای زمان و ژبانی کۆمەلایەتیە لە زانکۆی لانکاستەر لە ولاتی بەریتانیا، خاوەنی کۆمەلێک کتێبە لە سەر شیکاری گوتار لەوانە (زمان و دەسەلات ۱۹۸۹، گۆرانی کۆمەلایەتی ۱۹۹۲، گوتاری میدیا ۱۹۹۵، شیکاری گوتاری رەخنەو ۱۹۹۹، گوتار لە مۆدێرنیتەو دەرنگدا ۲۰۰۰، گوتار و گۆرانی کۆمەلایەتی ھاوچەرەخ ۲۰۰۷.... ھتد) فیرکلۆف لە سەرھاتای نەوئەتەکانی سەدەو رابردو، رۆلێکی دیاری ھەبوو لە بواری شیکردنەوێ گوتاردا (فارکلۆف، ۲۰۰۹: ۸). لە پێشەکی کتێبی (گوتار و گۆرانی کۆمەلایەتی) دا باس لەو دەکات، تا ئێستا رێبازێکمان نەبێت بۆ شیکاری زمانەوانی کە لێھاتووی تیۆری و توانای جێبەجێکردنی لە پراکتیکدا تیکەلێکات، لە بەرئەو ئامانجی سەرھەوێکی من لەم کتێبەدا بریتییە لە بونیادانی رێبازێک کە سودی تایبەتی ھەبێت بۆ لیکۆلینەو لە گۆرانی زمانەوانی و بتوانرێت لە لیکۆلینەوێکانی گۆرانی کۆمەلایەتی و کلتوریدا کاربکات، بۆ بەدیهێنانی ئەم ئامانجەش پێویست بە تیکەلکردنی شیوازی شیکاری زمانەوانییە کە لە چوارچۆی زمانەوانی و توێژینەوێ زمانەوانیدا پەری پێدراو، لە گەل ئەو ھزرە کۆمەلایەتیە پەيوەستە بە بونیادانی تیۆریکی زمانەوانی کۆمەلایەتی کە بە کارییە کە جیا دەکرێتەو (فیرکلۆف، ۲۰۱۵: ۱۳) ئەوێ بەرونی دیارە ئەوێ، فیرکلۆف لە سەر ھەمو ئەو بونیادە زمانیانە کردە کات، کە لە چوارچۆی کۆمەلایەتیەدا دەبنە ھۆکار بۆ دەرخستنی مانای گوتار، بە پێچەوانەو ئەو بۆچونانە کە تەنھا لەروانگەو زمانەوانییەو دەروانە گوتار، بۆیە لە تێروانییەکانیدا سەبارەت بە گوتار شوناسی کۆمەلایەتی لە بەرچاوە گرێت و ھەمو ئەو سیستمە مەعرفیانە بە کار دەھێنێت، کە نوێنەرایەتی ئەم سیستمە دەکات، بەو مانایە ھەمو ئەو گۆرانکاریانە کە لەناو کۆمەلگەدا رودەدەن بە پراکتیکێ لە گوتاردا دیاری بکێت. کەواتە مۆدێلی

به كارهيئاني زمان له قسه كردن و نوسيندا رهنگاندهوهی كۆمه لنگهيه كی دیاری كراون، به شیوه پراكتيكيه كهی، بۆیه ریبازی فیركلاف میتۆدیکه له بواړی په یوهندی كلتوری و كۆمه لنگا و له روداوه تیۆلۆژییه كان و هۆكاره سیاسی و كۆمه لایهتی و كلتورییه كان ده كۆلئتهوه، جگه لهوه له روانگهی ئایدۆلۆژییهوه گرنگی تاییهت ده دات به گوتار، بۆیه پێی وایه ئهوه ئایدۆلۆژیایه كه خودی نوسه ره كه ههیهتی كاریگهري به سهر گوتاره كه وه ههیه، بۆ ئه م مه به سته فیركلاف پێكهاتهی گوتار له سێ رهنه دهوه باس ده كات و بروای به وه نهریته ههیه كه ژیا نی رۆژانه به رهه می كرده كۆمه لایه تییه كانی تاكه، رهنه ده كانی شیکردنه وهی گوتاریش لای فیركلاف بریتین له:

ئاستی وه سفی: له م رهنه ده دا، شیکردنه وهی گوتار هه مو كرده ئاخواتنه كانی ناو دهق له خۆده گریته، بۆیه پێی وایه كه له وه سفدا ئه وهی په یوهندی به ده سه لات و ئایدۆلۆژیای گوتاره وه ههیه كاریگه رپی له سهر ئاستی تیگه یشتن داده نیت، ههروه ها له شیکردنه وهی ده قدا لایه نی روخساری ده قیش ههروه كو لایه نی ناوه رۆکی دهق گرنگه، چونكه ناوه رۆك هه میشه نوئینه رایه تی روخسار ده كات، به و مانایه ی ناوه رۆکی جیاواز روخساری كی جیاواز دروست ده كات، به و شیوه به بیت لایه نی روخسار به شیكه له ناوه رۆك، ئه گه ره له روانگهی وشه كانه وه سه یری ده قه كان بكه ین، بۆمان ده رده كه ویت كه وشه كان چ جور ه به هایه ك به ده قه كان ده به خشن له روی (هاواتاپی و دژیه كی واتاپی و هاوبه شی واتاپی) به و مانایه ی كه وشه كان تاج ئاستیک له روی واتاییه وه په یوهندیان به یه كه وه هه یه و هه لێژاردنی هه ره وشه یه ك له ناو ده قه كه دا په یوه ست كراوه ته وه به په یوهندیه كۆمه لایه تییه كانه وه. له لایه كیتره و ئه گه ره له روانگهی ریزمانییه وه سه یری شیکاری دهق بكه ین، ده بیت به دوا ی ئه وه دا بگه رپین بزانیین ئایه؟ سود له كام لایه نی رسته وه رگه راوه، وه كو جور ه كانی رسته ی (هه وائی، پرساری، فه رمانی)، یا خود رسته كه بكه ر دیاره یان نادیاره، ئه ری یه یا خود نه ری یه، ههروه ها له روی ئامرازه كانه وه چۆن به كاره اتون؟ (عبدالملکی و اصفهانی، ۱۴۰۰: ۱۲۰)

ئاستی لیکدانه وه: - له زمانی كوردیدا وشه ی راقه كرنیشی بۆ به كاردیته، به بۆچونی فیركلاف (راقه كردن له ناوه رۆکی ده قه كان و هزری راقه كاره وه تیکه لایه یه ك دروست ده بیت و دوا جار راقه ی لی به ره مه مدیته و ده بیته شیوازیكی راقه كردن، كه واته راقه كار یا خود وه رگر به پێی ئه و پاشخانه مه عریفییه ی كه ههیه تی كاریگه ری له سهر ناوه رۆکی لیکدانه وهی ده قه كه ده بیت، به م پێیه ئاستی لیکدانه وه هه م پرۆسه ی به شداریوانی گوتار و هه م شروقه ی دهق له خۆده گریته (عبدالملکی و اصفهانی، ۱۴۰۰: ۱۲۱)

ئاستی رونه كرنه وه: - دوا ی قوناغی راقه كردن قوناغی رونه كرنه وه دیته، ئه م ئاسته یان جیاوازییه كه ی له وه دایه، گرنگی به لایه نی كلتوری و كۆمه لایه تی گوتاره كه ده دات، ههروه ها كاریگه ری گوتاره كه به ده رده خات له چۆنیه تی پێكهاته كۆمه لایه تییه كان و گۆرینیان و ده ست نیشان كرنی پێكهاته یی، به بۆچونی فیركلاف شیکاری دهق به دو جور شیکاری ده كریته كه ته و او كه ری یه كترین (شیکاری زمانه وانی و شیکاری نیوان ده قه كان) ئه وه ی گرینگه ئه وه یه كه شیکاری زمانه وانی وشه كه به شیوه یه كی هه لێژێردراو به كارد هه یین، به لام شیکاری نیوان ده قه كان باس له چۆنیه تی ده قه كان ده كات، له روی فره واتاییه وه (عبدالملکی و اصفهانی، ۱۴۰۰: ۱۲۳) له لایه كی تره وه فیركلاف په یوهندی نیوان ماكرو ستراكچه ری گوتار به ئایدۆلۆژیای و ستراكتۆری كۆمه لایه تی ده به ستیته وه، كه واته ئه م به سته وه یه ش مملانییه كه له پێناو گۆران و دروست كرنی په یوهندی و پاراستنی په یوهندییه كانیش، ئه مه سه ره رای ئایدۆلۆژیای جیاواز كه په یوهندی به ئایدۆلۆژیای جورا و جوره وه هه یه، له روی ناسنامه ی كۆمه لایه تی و كلتورییه كان، كه به شیكن له زانینی زه مینه پی (كه ریم، ۲۰۲۴: ۶۰). لێره وه مۆدیلی تیۆری فیركلاف سه باره ت به دهق، وانی شان ده دات كه دهق پێكدیته له وه په یوهندیانه ی كه له ده وره به ره كه ی هه یه و به ته نها ناتوانیته شتیك نیشان بدات ئه گه ره چوارچێوه كۆمه لایه تییه كه ی له گه ل نه بیته. گوتار پراكتیكی كۆمه لایه تییه و له هه مان كاتدا ده كریته به داینه مۆی پراكتیزه كۆمه لایه تییه كانی له قه له م به دین.

به شی دوهم: گوتاری شیعری فانی^۱ یه که م: گوتاری شیعری فانی:

فانی یه کێک بوه لهو شاعیر و رۆشنیرانهی ئاگاداری بارودۆخه میژوپی و کۆمه لایه تیبیه که ی سهردهمه که ی خۆی بوه، بیرى شۆرشگێری و نه ته وه یی به شیوه یه کی بهرچاو له شیعره کانیدا رهنگی داوه ته وه. شیعره کانی فانی له روی ناوه رۆکه وه مه به ستی هه مه رهنگ و هه مه جۆری له خوگرته، له لایه نی کۆمه لایه تی و سیاسی و ئاینی و دلدارى و... هتد هه و ئی داوه له هه مو مه به سته کانیدا له رێگه ی شیعره وه ده رده کانی کۆمه ئی کورده واری ده ربخات، ههروه کو ره فیه ق سا ییر له باره ی شیعره کانی فانی ده ئیت: ((شیعره کانی فانی په یوه ندییه کی پته و یان به واقیعی کورده ستانه وه هه یه، له پال ئه وه دا که وه ک ئاوینه یه ک گه لێک لایه نی میژوپی و کۆمه لایه تی و سیاسی ئه و کاته ی تیدا به دپی ده کری، دیسانه وه ته قه لای شاعیرێکی نیشتمانه پهره ریش پیشان ده دن به ئامانجی هۆشیار کردنه وه ی خه لک و ده ستنیشاندنی گه لێک ده ردی وه ک نه زانین، دواکه وتوپی، تاوانبار کردنی ده ره به گ و ده سته ی کۆنه په رستان، ریسوا کردنی داموده ستگای بیرۆکراتی، و هاندانی خه لک بو خویندن و فیربون و تیکۆشان له پیناوی رزگار بوندا که به م شیعرا نه ی به شی خۆی هاوبه شی کردوه له بلا و کردنه وه ی هه سته نه ته وه یی و نیشتمانی له ناو کۆمه لانی خه لکی داو شیعره کانی جینگای خۆیان له ناو دلایندا کردۆته وه)) (فانی، ۲۰۲۱: ۹۸۳).

بۆچونی جۆراوجۆر بۆ شیکردنه وه ی گوتار بنیاتنراوه، به لام ئیمه به پشت به ستن به بۆچونه کانی فیرکلاف کار له سه ر شیکردنه وه ی گوتاری شیعره کانی فانی ده که ین، که پیناویه (گوتار خاوه نی ره هه ندی کۆمه لایه تیبیه و له شیکردنه وه ی گوتاردا، گوتار نه نا دیارده یه کی بونیاتنه ر نیه، به لکو به ره می دیارده کانی دیکه یه، که به پیکهاته کۆمه لایه تیبیه کان ده وره ده ریت، به و پیه په یوه ندی دبالکتیکی له گه ل ره هه نده کۆمه لایه ییه کانی دیکه دا هه یه) (فیلپس و یورگنسن، ۱۳۹۸: ۱۱۶). که واته شیکردنه وه ی گوتار ده مانبات بۆ ئه و چوارچێوه کۆمه لایه تیبیه ی له ناو کۆمه لگه دا هه یه و دروستکردنی ده قه له سه ر بونیاتی کۆمه لایه تی و ئه و ده وره به ره ی که هه یه و پا به ندکردنی ره فتاره به و چوارچێوه یه ی که هه یه.

له لایه کیره وه له گوتاری شیکردنه وه ی ده قدا به پیه رافه ی خویننه ر و وه رگر، یه کێک له و پرسیارانیه ی شیکردنه وه که له خویده گریت ئه وه یه، که ره سه کانی ئاخاوتن و ده ربهرینه زمانیه کان چ جۆره گوتاریک به ره مه ده هین؟ چونکه یه کێک له قوناغه کانی شیکردنه وه ی گوتار له هه نگاوی دوهمی رافه کردندا لای فیرکلاف ((سه رنج ده خاته سه ر کۆنتیکستی دۆخی جۆری گوتار)) (عزیز، ۲۰۲۳، ۸۵). به م پیه رواله ته کانی ئاخاوتن و که ره سه زمانیه کان رینگا خو شکه ر ده بن بۆ ده رخستی جۆری گوتار له ناوه رۆکی ده قدا.

له شیکردنه وه ی شیعره کانی فانی، ده بیت ئاگاداری دو لایه ن بین، یه کێکیان ره هه ندی ره خنه یی له شیعره کانی فانی، که هه میشه به دیدیکی ره خنه گرانه له کۆمه لگه مه به ست و ئامانجی خۆی ده ربهریوه، له لایه کی تر وه سفه بۆ ده ربهرینی هه سته نه ته وه یی و نیشتمانی و هاندانی لاوانی کورد و به ئاگه یانه وه یان له به رامبه ر دوزمنان، ههروه ها له بواری کۆمه لایه تی و سیاسیدا له رێگه ی هۆشیار کردنه وه و هاندان و ئامۆزگار یکردنی لاوان و ستایشی سه رکرده شۆرشگێره کانی کورد په یامی هه بوه و بی ئاگ نه بوه، بۆیه شاعیر له شیعره کانیدا هه و لیدا وه له بواره جۆراوجۆره کاندایه گه ریه له سه ر عه قل و بیرى تاکى کورد دابنیت، ئه مه ش له رینگای ده ربهرینه زمانیه کانه وه به رجه سته ده بیت و خویننه ر یان وه رگر وه ک ره گه زی دوهمی گوتار به پیه تیگه یشتن و شیکردنه وه ی خۆی ده توانیت تیگه یشتنی خۆی بۆ ده ق یان مه به سته نیره ر یان ده فنوس بخه ملینیت.

ئه گه ر سه رنج بده ین ژیا نی فانی له سالی ۱۹۱۰ بۆ سالی ۱۹۷۳، سه رده میک بوه که کورد به ده ست کۆمه لێک ده رد نالاندویه تی و گرفتی گه وه ی هه بوه، بۆ نمونه له بواری نه ته وه یی و سیاسی، کورد به ده ست داگیرکاری یه ک له دوای یه کی

بىگانە، ھەميشە لە بەرگري و خۆرزگار کردندا بوە، لەلايه كى ترهوه بەدەست لايەنى كۆمەلایەتى و دەردى چىنايه تىبەوه كۆمەلگەى لى دابەش بوە بەسەر ئاغاو كوئىخاو جوتياردا، لەبواری ئاينىبىهوه مەسەلەى شىخانى تەرىقەت و مەلای نەزان و بەرژەوندخواز و ئەوانەى كە رەشبينان بڵاودەكردەوه لە ناو خەلكيدا، بۆيه ئەو ديدە رۆشنگەرىبەى كە فانى ھەيبوھ سەرەراى ئەوھى خۆى يە كىك بوە لە ئەندامانى عەشرەتى ميراودەلى كە دەسەلاتيان ھەبوھ بەسەر تاكى كۆمەلگەدا و لە ئەستورى دەسەلاتياندا بون، بەلام فانى دژى ئەو جياوازى چىنايه تىبە دەوھەستىتەوھ و روبەروى رەخنە و ھەرەشەى عەشرەتە كەى دەبىتەوھ و بوئرانە و ئازايانە بەرگري لە چىنى چەوساوه دەكات، ئەمە لەكاتى كە فانى رەخنە لە دەسەلاتى ئاغادەگرىت، بەھۆى ئەو زولم و ستەمەى دەيكات، بەلام رەخنەش لە چىنى جوتيار و كۆمەلەيش دەگرىت، لەبەرئەوھى دەلەيت بى دەنگى و ناھۆشيارى و نەزانى خۆيانە ئەم دەسەلاتەى ئاغا وا دەيانچەوسىنئىتەوھ بۆيه پىويستە ھۆشيار ببەوھ و لە بەرگري نەزانى و نەخوئىندەواری بىنەدەرەوھ.

فانى مەبەستى بو دەردە كۆمەلایەتى و نەتەوھى و سياسىيەكان لە رىگەى شىعەرەوھ بەدەريخات. ئىمە لىرەوھ بەپى بۆچونى نۆرمان فىركلاف سەبارەت بە چۆنىيەتى شىكردنەوھى گوتارى دەق ھەنگاوى دوھى ھەلدەبژىرين كە رافە كردن (تەفسىر) ھ. بۆ ئەم جۆرە لىكدانەوھى فىركلاف ئامارە بۆ دو لايەن دەكات، يە كەم لىكدانەوھ بۆ خودى ناوھرۆكى دەقە كە، دوھم ئەو كەسانەى بەشدارن لە پروسەى رافە كردنە كەى دەقە كە و ئاستى مەعريفى وەرگرە كە، بەو واتايەى وەرگر بە پى پاشخانى رۆشنىرى خۆى لىكدانەوھ بۆ دەقەكان دەكات (فركلاف، ۱۳۷۹: ۱۵: ۲۰) ھەرۆھەا لە شىكارى نىوان دەقەكاندا فىركلاف سەرنجمان رادە كىشيت كە دەقەكان دەبىت خاوەنى مېژوبن و بەستراىنەتەوھ بەمېژو و كۆمەلگە، جا گوتارەكان سەر بە ھەريەك لە ژانرە ئەدەبىيەكان بن. (فركلاف، ۱۳۷۹: ۱۲۲) بەو واتايەى كە مېژو و كۆمەلگە بىنە سەرچاوه بۆ دەقەكان بۆ ئەم مەبەستە لە شىكردنەوھى گوتارى شىعرى فانىدا بە لەبەرچاوغرتى چەمكى (تەفسىر - رافە) فىركلاف سودمان لە رەھەندى مېژوبى وەرگرتوھ، كە گەرئەوھى بۆ كارىگەرى مېژو لەسەر بونىدادى دەقە كە و ھاوکارە بۆ ھىنانەدى گۆرانكارى، بۆ ئەم مەبەستە سود لە سى جۆرى گوتار وەرەگرين، كە لە شىعەرەكانى فانى دا بە رونی دەردەكەون ئەوانىش برىتين لە ئەمانەى خوارەوھ:

أ- گوتارى ناسیونالیزی و نەتەوھى:

كورد دەلەيت: دەكرىت ھەستى نەتەوھى بەستىنەوھ بە ھەستى تاك لە كۆمەلگەدا، دواتر گەشەسەندن و گواستەوھى و بڵاوكردنەوھى ئەم ھەستە بۆ ناوگروپ و رىكخراوھ جۆربەجۆرەكان، لەوئىشەوھ دەبىتە ناسنامە و شوناسى سەرەبەخۆ، ئەوھى لىرەدا رۆل دەبىنئىت زمان و كلتورە بۆ رۆچونە ناو بنجى نەتەوھى و مېژوبى نەتەوھ، بۆيه ((زمان و كلتور لەناو نەتەوھدا رۆلئىكى ھاوبەشانە دەگىرن لە ناو تاكەكانى كۆمەلگەدا، بۆيه ھەر لە رىگەى كلتور و زمانەوھ دەبىت، ھەمو رىگەكان و چالاكىيەكانى رىگەى بەدەست ھىنانى بىرى نەتەوھى و گەياندى بە نەوھى داھاتوى كۆمەلگە و كۆكردنەوھى دەنگ و رەنگە جياوازەكانى ناو كۆمەل ئاراستە بكرىن و لە ناخياندا نەتەوھ رەنگبدا تەوھ، ھەرۆھەا لە رىگەى سرود و بۆنە نەتەوھى و بەرھەمە كلتورىيەكان و ئەدەب و ئالا و خاكەوھ پىناسەى نەتەوھ بكرىت، ئەمەش وادەكات ھەستى نەتەوھى زالبىت و رىگرى بكات لە لەدەستدانى ھەستى نەتەوھى و زالبونى ھەستى نەتەوھى بەسەر گەلئىكى بىگانە)) (كەرىم، ۲۰۲۴: ۲۷۶).

عىراق لە سالانى سى بەدواوھ بە قۇناغئىكى گرىنگ دادەنرىت لە مېژوبى سياسى و جولانەوھى نەتەوھى كورددا، كە لەدواى كۆتايى ھاتنى جەنگى جىھانى يە كەم و لىكەوتەكانى و لەلايه كى ترهوه دامەزراندنى دەولەتى عىراق، لىرە بەدواوھ قۇناغئىكى تازە لە مەملانئى نىوان كورد و سەرانى عىراق دەستپىدەكات، كە ئەوئىش لە ئەنجامى ئەو بارودۆخە تازەىيە لەسەردەمە كە بەدواى خۆيدا ھىنابو، ھۆكارىك بو بۆ زيادبونى گىيانى ناسیونالسىتى لای كورد و ھەولندان بۆ بەدەستھىنانى مافە نەتەوھىيەكان، سەرەراى ئەوھى بەياننامەىەك لەسالى ۱۹۳۰ دا ھەندىك مافى بەكورددا، بەلام ئەوھ بەو مانايە نا كە مافە

سیاسییه کانی کورد دهسته بهرکراين و تاکی کورد بیدهنگ ببیت، بۆیه بۆ به دهسته هینانی مافه نه ته وه ییه کانی، کورد له رینگه ی کۆمه له و ریکخواهه کانه وه هه ولیداوه دریزه بهو بیره نه ته وه ییه ی خۆی بدات.

میژوی نه ته وه ی کورد جیاواز بوه له میژوی نه ته وه کانی دراوسێ، بۆیه بیرى نه ته وه ی کورد هه میشه له پارێزگاریکردن و مانه وه ی دابوه و هه رگیز وازی له بیرى نه ته وه ی خۆی نه هیناوه له هه رچوار پارچه که ی کوردستاندا، خه باتی سیاسی و نه ده ی و کلتوری نه وه ستاوه و به شیوه ی ئەلقه ئەلقه به یه که وه به ستراوه ته وه بۆیه شاعیرانی کورد یه کینکن له وه خه باتنگیرانه ی کورد که به شدار بون له ئەلقه یه ک له ئەلقه کانی فیلمی نه ته وه یی و کوردایه تی (که ریم، ۲۰۲۴: ۱۰۶).

فانی شاعیریش یه کیکه له وه شاعیره نه ته وه ییانه ی کورد که وه بیرى ناسۆنالیزمی زۆر له شاعیره کانی به کارهیناوه هاوشانی شاعیره ناسۆنالیزمه کانی تری کوردی وه کو خانی و حاجی قادری کۆبی... هتد، بۆیه ئیمه لێره دا ئەم لایه نه ی شاعیر له ژیر ئەو بۆچونه ی نۆرمان فیرکلاف راقه ده که ین، که سه رنجی له سه ر ناوه رۆکی ده قه که یه له روی خاوه نداریه تی میژوی و کۆمه لگا له ناو ده قه که دا، بۆیه مبه سه سه چه ند نمونه یه ک له شاعیره کانی فانی ئاماژه پێده که ین که وه گوتاری نه ته وه ی له خۆده گرن، بۆ نمونه له شاعیری (کوردی نه به ز) دا ده لیت:

ئهی گه لی کوردی نه به ز بیداربه
چاوه سه ریه ک دامه نی هۆشیار به
دو دلی ئازاره لێ بیزار به
یه ک گره و یه کسه ر خه ریکی کار به

.....

نیشتمانت خۆشه جینگه ی شادیه
سێبه ری ئەشکه وته کانی نادیه
شیرینه شیواوی بی فه رهادیه
ئێسته گه ر وێرانه هی بی دادیه
(فانی، ۲۰۲۱: ۳۳۶)

لێره دا، ئە گه ر له روانگه ی چه مکی شیکردنه وه ی گوتاری فیرکلافه وه (تفسیر) بۆ ده قه که بکه ین بۆمان ده رده که ویت، که په یوه ندییه کی ناهاوسه نگ له نیوان به ره مه هیننه ر (شاعیر و وه رگر) گه لی کورد) دا هه یه، ئەه ویش ئەه وه یه که شاعیر خۆی له پینگه یه کی به رزتر وێناده کات، که له توانیدا هه یه گه ل هۆشیار بکاته وه لێره دا فیرکلاف ئەمه به پینگه ی گوتار ناوده بات، کاتیک شاعیر پینگه ی گه لی کورد به خه وتو وێناده کات که پتیوستی به هۆشیارکردنه وه هه یه، بۆیه له روانگه ی فیرکلاف شیکردنه وه ی ده ق پتیوستی به و زانیاریانه هه یه که له ده ره وه ی ده قدا هه ن. له م روانگه یه وه ئە گه ر سه رنجبه ین، هه ر له ناو نیشانه که یه وه هه ست به هزری نه ته وه ی ده که ین، به و پتییه ی شاعیر سیغه تی (نه به ز) ده خاته پال نه ته وه ی کورد، سیغه تی نه به زینی کورد به رامبه ر دوژمنان ده رده خات، که کورد چه نده ئازا و نه ترسه بۆ به ده سه ته یینانی مافی نه ته وه یی خۆی که به داخه وه کورد سه له ها به هه ولی بۆ ده دات، بۆیه داوا ده کات هۆشیار بی و شه رمن نه بی و له ئاست داواکارییه کانی دا، لێره دا شاعیر گه راوه ته وه بۆ ئەو میژوه ی، که به داخه وه هه میشه کورد وا پیناسه کراوه له ئاست داواکارییه کانی به رامبه ر به بیگانه ساده و ساویله که ده رکه وتوه، له لایه کی تره وه داوا یه گگرتوی ناوخۆی لیده کات، که یه کیکه له ده رده کوشنده کان، شاعیر وه ک ده یه ویت کورد به وه ئاگا دار بکاته وه که کاروانی ئازادی گه لانی تر، دوا ی برینی چه ندین هه وراز و نشیو گه یشتوه به مه نزل و هه واری خۆی، به واتای ئەه وه ی ئەه وانی و هه واری کورد کۆسپ و ناخۆشیان بریوه، ئینجا گه یشتون به ئازادی، بۆیه شاعیر داوا ده کات و بانگه وازی راپه رین ده کات له پیناوی هینانه دی ئازادی.

یه کیک له بنه ماکان که فیرکلاف له شیکردنه وه ی گوتاردا باسیده کات، بابه تی ده قئاوێرانه یان نیوانده قی، ئەه میشه سوده رگرتی گوتاره له گوتار و ده قی تر، به مه ش ((تینگه یشتن له نیوانده قی و ده قی گوتارییه کان، ده توانن ئامرازیک گرن گن بن بۆ تینگه یشتن له ده قه کان و شیکردنه وه ی ئەه وه قانه ی تیدا پیکه اتون، قسه که ر له ژیر کاریگه ری ژینگه ی فیکری و کولتوری ده وره بریدا نیوانده قی به کارده هینیت بۆ به هیز کردنی قسه کانی خۆی)) (عزیز، ۲۰۲۳: ۱۰۷)، له م ده قه شدا شاعیر بۆ به هیزکردن و پالشپتی گوتاره که ی به شیوه یه کی ئاگی بی و یان نااگی نیوانده قی به کارهیناوه، له ناوه رۆکی

دهقه كه له رینگه پشتهستن به داستانی فۆلكلۆری كوردی (شیرین و فهراهاد) كه هیمای بهرخۆدان و كۆلنه‌دانه، شاعیر به ته‌واوه‌تی باسی گه‌لێك ده‌كات كه‌وا تایبه‌تمه‌ندی و خه‌سله‌تی نه‌به‌زی ده‌به‌خشیت به كورد، ئه‌مه‌ش له ئه‌نجامی ئه‌و خه‌بات و قاره‌مانیه‌ته‌ی كه كورد كردویه‌تی به‌دریژایی میژو چۆكی دانه‌داوه، بۆیه ئه‌م بانگه‌وازه‌ی شاعیر هاوشیوه‌ی شاعیرانی تری كورده بۆ درێژه‌دان به خه‌بات و پشتیوانی نه‌ته‌وه‌یی بۆ گه‌لی كورد، له رینگه‌ی ئه‌ده‌ب و شیعره‌وه.

له نمونه‌یه‌کی تردا به‌ناوی (ئه‌ی وه‌ته‌ن) دا ده‌لێت:

ئه‌ی وه‌ته‌ن رۆله‌كانت بونه‌ خاوه‌ن عیلم و فه‌ن

هه‌له‌وه‌دا نابن به‌ به‌ند و باوی گه‌وجی ناره‌سه‌ن

دێنه‌ مه‌یدانی خه‌بات و گیان خه‌لاتی تۆ ده‌كه‌ن

تاجی سه‌ربه‌ستی ده‌سپێن بۆ دره‌نگ و چون و چه‌ن

كوردم و له‌ رێتا به‌ خوێن به‌ردی رینگه‌ ره‌نگ ده‌كه‌م

خوێنمژانی تۆ چه‌وا‌له‌ی ژوری گۆری ته‌نگ ده‌كه‌م (فانی، ۲۰۲۱: ۶۱۸)

هه‌روه‌ك له‌ روانگه‌ی شیکردنه‌وه‌ی گوتاری فیکرکلاف داكۆکی له‌سه‌ر ئه‌وه‌ ده‌کریت، كه واتای ده‌ق له‌و زه‌مینه‌ و چوارچۆیه‌یه‌وه هه‌له‌ده‌هێنچریت كه سیسته‌می گوتاری ده‌ق پیکده‌هێنیت، بۆیه به‌ له‌به‌رچاوه‌گرتنی ئه‌و سه‌رده‌م و قۆناغه‌ سیاسیه‌ی ئه‌و ده‌قه‌ی سه‌ره‌وه‌ی تیدا له‌دایکبوه، شیعره‌که ده‌چیتته‌ چوارچۆیه‌ی گوتاری ناسۆنالیزمی نه‌ته‌وه‌یی. شاعیر هه‌روه‌كو سه‌رجه‌م شاعیرانی تری كورد، خاوه‌ن هه‌لوێستی نیشتمانی بوه، هه‌میشه‌ خه‌می خاك و كوردستان و هزره‌ نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌که، به‌سه‌ریدا زالبوه، شاعیر له‌ گه‌ل وه‌ته‌ن و نیشتمان‌ه‌که‌یدا ده‌که‌وتیه‌ گه‌توگۆ و به‌رگێکی ئه‌بستراکی به‌به‌ردا ده‌كات و ده‌لێت كورد قۆناغی نه‌زانی و ساویلکه‌پی تپه‌په‌راندوه، جارێکی تر، نابینن دژمنان زه‌فه‌ر به‌ كوردبهن، ئیستا رۆله‌كانت هۆشیارن و رو له‌ زانست و هونه‌رن، بۆیه ئه‌م هۆنراوه‌یه‌ پشتی به‌و میژوه‌ به‌ستوه‌ که كورد، گه‌یشته‌ به‌ چاپ و چاپه‌مه‌نی و کۆمه‌له‌ و رینگخراوه‌ سیاسی و مه‌ده‌نییه‌کان، شاعیر به‌ هیواوه‌ به‌ وه‌ته‌ن ده‌لێت چاوه‌روانی سه‌ربه‌ستی بکه‌ و ئه‌و ده‌سه‌لاته‌ی چه‌وساندنه‌وه‌ی گه‌لی كوردی ده‌کرد خۆی بۆ پێشکه‌وته‌نه‌کان و خه‌بات و تیکۆشانی رۆله‌كانت ناگریت، بانگه‌وازه‌ بۆ هینانی ئازادی و بانگه‌شه‌ی یه‌کسانی و شۆرشه‌.

له‌ نمونه‌یه‌کی تر به‌ ناوی (شین بۆ نیشتمان) دا، وێنه‌یه‌کی باری خودی که‌سانیکمان بۆ ده‌کیشیت، که له‌ نه‌زانی و دورپووی (جه‌هل و نیفاق) دا نغزۆبوه و هیشتا نیشتمان و نه‌ته‌وه‌ گرینگ نییه‌ به‌ لایانه‌وه، هه‌روه‌ك ده‌لێت:

بۆ نه‌مانی میله‌تی بۆ هێز و بۆ فه‌وتانی تۆ

جاهیلانی نیشتمانی ئه‌زده‌ها ئه‌ی نیشتمان (فانی، ۲۰۲۱: ۳۷۴)

لێره‌دا شاعیر، جه‌هل و دواکه‌وتویی، هه‌ر به‌ ته‌نها له‌ نه‌خوێنده‌واری و لاوازی کلتوردا کورت نه‌کردوه‌ته‌وه، به‌لکو وێنه‌یه‌کی ئه‌ده‌بی ئه‌وانه‌شمان بۆ ده‌کیشیت که بونه‌ته‌ دهرد و که‌سه‌رێکی گه‌وره‌ بۆ گه‌ل و ولاته‌که‌یان، له‌دێره‌کانی دواتریشدا روده‌کاته‌ خاکفرۆش و ئه‌و که‌سانه‌ی له‌پیناوی پاره‌دا باکیان به‌ خاک و نیشتمان نییه‌ و ده‌لێت:

جاهیلی ماددی په‌رستی بۆ هونه‌ر و تیگه‌پی

تۆ به‌دیناری به‌خشی، بۆ ته‌ شائیه‌ی نیشتمان (فانی، ۲۰۲۱: ۳۷۵)

له‌ناو وێنه‌شیعری و ئه‌ده‌بییه‌کانی ریبازی رپالیزی کوردیدا، جگه‌ له‌ وێنه‌ی جوان و ئایدیالیزه‌کراو، ئه‌و وێنه‌ش ده‌بینن که هینله‌کانی نیفاق و هه‌له‌په‌رستی و خیانه‌ت، هینله‌ هه‌ره‌سه‌ره‌کییه‌کانی ئه‌م وێنه‌ ئه‌ده‌بیانه‌ پیکده‌هینن، هه‌له‌به‌ته‌ له‌ ئه‌ده‌بیاتی رپالیزمیدا جگه‌ له‌ پیشاندانی وێنه‌ی خیانه‌ت و هه‌له‌په‌رستی، شاعیران ئه‌و هینلانه‌شمان بۆ ده‌کیشن که ده‌کریت به‌مانگه‌یه‌نیه‌وه‌ به‌ زرگاریون و چاره‌سه‌ری ئه‌و دهرده‌ کوشنده‌یه‌ی له‌ ناوه‌وه‌ به‌رۆکی نیشتمانی گرتوه‌.

به شيوهيه كى گشتى ده كریت بلیین ئەم هه له بهستهى شاعیر ده لاله تی خیانه تی ولاتانی بیگانهیه كه له نیشتمانه كهی ئەویان کرد و شیوهی شاعیره بۆ نیشتمان دوای روخانی کۆماری مهاباد، دیدی فانی وایه كه ئەو گه لانهی پشتیان له دۆزی رهوای کورد کرد، له پیناوی پاره، خۆیان ده بن به کاربه دهستی ناوچه كه و وه کو دهسه لاتی سیاسی یه كه م رۆل ده بین، چ سودی ههیه، ئە گهر له رینگه ی خیانه ته وه ئەم دهسه لاته به دهسته پیتی، لێره دا گوتاری شاعیر ده بیته گوتاریکی نه ته وه یی بۆ ده رخستی هزری نه ته وه یی خۆی و هۆشیار کردنه وه ی گهل و ده ستخستنه سه ر برینه کانی نه ته وه كه ی.

ب- گوتاری کۆمه لایه تی:

مرو ف چۆن شوناسی نه ته وه یی هه یه، به هه مان شیوه ش شوناسی کۆمه لایه تی هه یه، له گوتاری کۆمه لایه تیدا ئەم شوناسه ده رده كه ویت، لێره دا شاعیر یاخود نوسه ر به شیوه ی ره خنه ی کۆمه لایه تی بۆچونه کانی خۆی به رجه سته ده کات و باسی ئەو واقیعه ده کات كه هه یه، یاخود مه ترسییه کانی ئاشکراده کات. به بۆچونی فیرکلاف په یوه ندی مرو ف هه کان دابه شده کریت به سه ر دو ئەرکدا یه كه میان ئەرکی په یوه نیدار و دوه میان ئەرکی ناسنامه، كه ئەمانه ن په یوه ندیه کۆمه لایه تیه کان پراکتیزه ده کهن و شوناسه کۆمه لایه تیه كه له ناو گوتاردا ده رده خه ن، هه مو په یوه ندیه جۆراوجۆره کان و بونیاته کان و ململانیکانیش له ناو گوتاردا جیگایانده بیته وه، بۆیه رۆشنیری کۆمه لایه تی توانای گۆرانی له ناو گوتاردا هه یه. (فیرکلاف، ۲۰۲۱: ۱۵۱)

کاتیکی لیکدانه وه بۆ گوتاری کۆمه لایه تی وه کو به ره مه یکی کۆمه لایه تی ده کریت، واسه یر ده کریت، هه ر به ره مه یکی كه ده رده چیت ره نگدانه وه ی بارودۆخه کۆمه لایه تیه كه ی خۆی بیت، به و واتایه ی كه له ناو ئەم جۆره لیکدانه وه یه دا لایه نی کۆمه لایه تی رینگه به هه ندیک گوتار ده دات كه به ره مه بیت، به پێچه وانه وه رینگه به هه ندیک گوتاری تر نادات، ئەمه ش زیاتر په یوه سته به بارودۆخی کۆمه لایه تی ناو کۆمه لگه وه كه ده بیت گوتاره كه بگونجیت له گه ل چوارچپوه کۆمه لایه تیه كه دا، له کۆتاییدا ده رده كه ویت كه جۆره لیکدانه وه کان په یوه ستدارن به یه كه وه و ده کریت له هه مویان گوتاریکی کۆمه لایه تی به هیز به ره مه میت، ئەوه ی كه گوتاری کۆمه لایه تی له گوتاری زانستی جیاده کاته وه ئەوه یه كه گوتاری کۆمه لایه تی پشت به عه قلانیته ده به ستیت. (رویز، ۲۰۱۸: ۲۲۰)

کۆمه لگه ی کوردی له سه ره تا کانی سه ده ی بیسته مدا به ده ست کۆمه لای دابونه ریت و کۆت و به ندرکدی عه قلی تاک گیرۆده ببو، له وانه کلتوری به خیلکردنی کۆمه لگه و نه ریتخواری و نه زانی و نه خویندواری و به كه م سه یرکردنی ژن و رینگه نه دان به چونه ده ره وه و ناردنیا ن بۆ قوتابخانه، بۆیه ئە گهر نوسه ریک یاخود شاعیریک جیاواز له م بیره نه ریتخواریه ده ربکه و تبا به و به شیوه ی ره خنه گرانه ده رده کانی کۆمه لگه ی له رینگه ی شیعه وه، یاخود نوسین ده ربیبا به ئەوه ربه روی قسه له سه رکردن و سوکایه تی پیکردن ده بۆیه وه، له به ره وه ی پیا ن و ابو قسه کردن له سه ر نه ریت و کلتوری کۆمه لگه به واتای بیژی کردن و شکاندنی شکۆ و پیرۆزییه کانی کۆمه لگه دیت، به لام کۆمه لای شاعیر نه ترسانه و نازایانه بۆ ده ربازبونی کۆمه لگه و گۆرانکاری له عه قلییه تی نه ریتباوی بونه ریکه شکین و هانده ری خه لکی بۆ هۆشیار کردنه وه ی تاک. (غه رب، ۲۰۲۳: ۱۴۷)

له لایه کیتره وه، گوتاری کۆمه لایه تی هه لگری په یامی به ره و چاره سه رکردن و به زرراگرتی ئەو دابونه ریت و کلتوره باشه یه كه له ناو کۆمه لگه دا هه یه، ئەمه ش له لایه ن شاعیر یاخود نوسه ره وه بۆ گوینگر ده نیردیت، بۆیه ئەم گوتاره ی نیرر كه بۆ گوینگری ده نیرت ده کریت ئاخوتن بیت، یاخود نوسین یان نمایش و پیشاندانی وینه ی شانۆیی... هتد، بیت (ئیبراهیم، ۲۰۲۰: ۱۲)، بۆیه به لای ئیمه وه یه کیک له و شاعیرانه ی به نازایه تی و لیها توی و بیره رۆشن گه ره كه ی خۆی ده ستی دایه ره خنه گرتن و هۆشیار کردنه وه و هاندا ن و نامۆزگار یکردنی لاوان و خه لکی به گشتی بۆ ئەوه ی ربه که نه زانین و خویندن و خوینده واری و تیکشکاندی نه ریتخواری به له به رچاوگرتنی به ها کۆمه لایه تیه کان و مانه وه ی ریز و شکۆ بۆ کۆمه لگه، فانی شاعیر بو، كه به م نمونانه ی خواره وه وینه یه ک له گوتاره کۆمه لایه تیه كه ی شاعیر راقه ده که ی، ئەویش

له ژير چاوديري بۆچونه كه ي نوorman فيركلاف، كه سهرنجي له سهر ئه وهيه كه له ناودهقه كاندا پيوسته بگهريينهوه بۆ ئه و باگراونده ميژوييه كه له ناو دهقه كه دا سودي له كومه لگه وهرگرتوه و رهوتي كومه لگا له بهرهمهتاني دهقدا چ كاريگهرييه كي ههيه.

فاني له شيعره كانيدا چهند دياردهيه ك باسده كات، كه وا ليره دا دهياخه يينه رو:

١- دياردهي نهزاني و دواكه وتوبي:

گه لي كورد، يه كيك له و ديارده و دهرده كومه لايه تيبانه ي له سه ده كاني رابردودا توشيبوه، دياردهي نهزاني و دواكه وتوبي بوه، شاعيران و روژنيرياني گه ل و ولات هه ميشه هه و لينا داوه، گه ل له م روانگه يه وه هوشياريكه نه وه، به ممش گوتاري شيعري گوتاريكي كومه لايه تي و گوتاريك بوه بۆ گه ياندي پهيامي هوشيارى و هاندان بۆ دهر بازبون له و دۆخه، ههروه كو فيركلاف وا ي بۆ ده چيت كه گوتار ده توانيت گوتارنكاري كومه لايه تي دروست بكات.

شاعير له ده قي (نه فره ت له نه زاني) دا دژى ئه م دياردهيه ده وه ستيتته وه و ده لپت:

كورد له خه وه سه ته زه ماني نيه

گه ردوشى ئه م چه رخه و چاني نيه

قه ومي ته مه ل حه قي زيانى نيه

كه س وه كو تو لاوى نه زاني نيه

به سيه تي به س مه شقى نه زاني به سه

مه يلي نه زاني وه كو جاني به سه (فاني، ٢٠٢١: ٣٢٤)

ئه گه ر سهرنج بدهينه ئه م نمونه شيعرييه ي فاني بۆمان دهرده كه وي ت، كه شاعير چۆن نه فره ت له نه زاني ده كات لاي تاكي كورد، له بهرئه وه ي ده بينيت چۆن تاكي كورد له ئه نجامي هه و لئه نادان بۆ هوشيارى و خوينده واري به خه وتو ناويان ده بات. نيشانه ي بيباكي و كه مته رخه مي كومه لگه ي كوردى پيشانده ات، له بهرئه وه ي پي وايه گه ليك نه زان بيت به هوى ته مبه لي و بيباكي خويه تي ده يه وي ت ئاگدارى بكا ته وه و هوشيارى بكا ته وه به شي وه ي فه رمان كردن به سه ري دا كا تيك ده لپت هه سه ته له خه و، بۆيه ده لپت سورانه وه ي ئه م چه رخه رانا وه ستيت له سه ر تو ئه گه ر فرياي خوت نه كه وي به جي ده مي ني، له بهرئه وه ي ئه م چه رخه و چان نادان و به رده وامه، ئه وه تو ي هه ست به دواكه وتوبي خوت ناكه ي، ههروه ها مافي زيان نادان به قه وميك كه له ئه نجامي ته مه لي خويه وه نه زان بيت، يا خود قه ومي ته مبه ل له ئه نجامي بي ده سه لاتييه، له لايه ن ده سه لات داره وه به ئامانج گه راوه. شاعير ره خه نه له دولايه ن ده گريت، يه كه ميان سيسته مي ده سه لاتدارى كه نه زاني به كارد هه ني ت بۆ كو نتر لكردي خه لكي، لايه ني دوهم خودى تاك خوى، كه بهر پرسياره له دواروژى خوى و ناكريت به رده وام بيت له نه زاني. نه زاني ليره دا زور و اتا له خوده گريت، بيتاگي ميبلله ت له نادادى كومه لايه تي و نه بوني يه كساني و مافي مرؤف... هه ت، ده لپت كه س وه كو كورد لاوه كاني له نه زانيدا نين، ئه ممش به رامبه ركردني لاوى كورده به لاواني بيگانه كه پيوايه لاوى ولاتاني تر زياتر له خه مي زانين و فيربوندان، پيوايه لاوى كورد ئه وه نده نه زانن وه كو ئه وه وايه راهيتانين له سه ر نه زاني پيكرابيت، له بهرئه وه ي ئه گه ر بگه ريينه وه بۆ لايه ني ميژوي خويندنيش، ئه وا بۆمان دهرده كه وي ت، كه خويندن به ئاساني نه گه يشته وه به هه مو تاكيكي كورد، ئه وه شي هه بوه حوجره ي مزگه وته كان بوه بۆ نوخبه يه ك بوه، بۆيه جه خنده كاته وه و داواده كات كو تاپي بيت به و نه زاني و جه هاله تيبه، بۆيه به شي وه يه كي گشتي ئه م ده قه ناوه رۆكه كه ي ئه و ئه زمونه ميژوييه ي كورد پيشانده ات، كه هه ر له كو نه وه كومه لكوژى روحي و چاندي تووي نه زاني به مه به ستركاو و تيكشاندي بيري ناسنامه يي بۆ تاكي كورد به كار هينراوه.

له شيعريكي تر دا به ناوي (سكالا له به ختي نيه اني) دا، سكالا له به ختي نوستوي كورد ده كات و ده يه وي ت كورد هوشياريتته وه و چي تر له خه وي غه فله ت و نه زانيدا نه مي ني تته وه و ده لپت:

ئەى بهختى نوستو ههسته به هاره
 كۆمه ل له دهشتا وهك مه ر دياره
 غه ددارى جاهيل گورگيكي هاره
 قوتى هه ميرهى گۆشتى هه زاره
 ئەى بهختى نوستو ههسته به هاره

(فانى، ۲۰۲۱: ۳۶۵)

شاعير لهم چه ند دپرده، بهختى كۆمه لى كورد به نوستو وينا ده كات و داوا ده كات كۆمه لگاي كوردى له و خه وه به ئاگاييت. له دپره كاني دواتريشدا كۆمه لى كوردى به مه ر چواندوه و غه دداريش به گورگى هار، لپره دا له ئه نجامى ئەم بيبهختيه دا غه ددارى دهيه وييت كۆمه لى كوردى له ناووبات و بيخوات، چونكه دوژمن دهيه وييت له رينگه ي نه زاني و بيئاگاييه وه گه لى كورد بكا ته ژي ردهسته ي خۆى، ئەم نوستن و خه وتنه مه جازيه مه به ست لپي بيئاگاي و ناھوشياريه، لپره دا په يام و گوتارى شاعير ده بيته گوتاريكي هوشيارى و به ئاگه ينانه وه ي گه ل و كۆمه لگاي كوردى.

۲- هاندان بۆ خویندن و زانست:

قوناغه ميژويه كان، ئەوه ي بۆ رونكردويه ته وه كه وا گه لى كورد له روى خویندن و زانست و خوینده واريه وه دواكه توه ((شكسته يه ك له دواى يه كه كاني شوړيش و راپه رينه كاني كورد كاريگه ريه كي سه لبييان له سه ر بارى ئابورى و كۆمه لايه تي و سياسى هه بوه و، له و ماوه يه دا ريزه ي هه زاري له زيادبون و، جوړى خزمه تگوزاريه كانيش له كه مبوندا بو، بويه گياني ركبهرى و نارازيون دژى فه رمانه سه پيتره وه كان هه ر خورتتر ده بو. رهوشى خوینده واريش له و ماوه يه دا له ئاستيكي يه كجار نزمدا بوه و ته نانه ت له زۆربه ي ناوچه كاني كوردستاندا تا ناوه راستى سه ده ي بيسته ميش ريزه يه كي زۆر له دانيشتوانى نه خوینده وار بون. هه رچه نده هه نديك زانيارى له باره ي خویندنى فه رمى به هه مو قوناغه كانيه وه و خویندنى حوجره كه له زۆربه ي شار و گونده گه وه ره كاني كوردستاندا هه بوه له به رده ستدا هه ن، به لام به گشتى ژماره ي خوینده واران زۆر كه م بوه تا راده يه ك كه سه رنجى رۆشنيراني كوردى ئەو سه رده مه رابكيشي و باس له م كيشه يه بكه ن)) (قه رهنى، ۲۰۰۷: ۸۵)، له به رنه وه گه لى كورد سه ره راي دۆخه سياسى و كۆمه لايه تي و نه ته وه يه كه ي، كيشه ي خوینده واري و نه زاني گرفتتيكي گه وه رى بوه، ((ئه مه ش پانتايه كي گونجاوى بۆ شيعرى فيركردن فه راهه م كردبو، كه به شيويه كي خورت و فراوان بيته ناو گۆره پاني ئەده ب)) (قه رهنى، ۲۰۰۷: ۸۵)، له م روانگه يه وه شاعيران و رۆشنيراني كورد هه ولياندا وه، له رپي شيعرى فيركردن يان ئەو ده فانه ي ده ياننوسن جوړيكي له هاندان و هه ولدان بيت بۆ هوشياركردنه وه ي رۆله كاني گه لى كورد و بلاوكردنه وه ي خویندن و زانست له نيو كا به كاني كۆمه لگادا.

فانى وهك رۆشنيريكى و شاعيريكي ديارى ئەو سه رده مه، به رده وام هه وليدا وه، شيعره كاني بكا ته هوكاريكي يان ئامرازيكي بۆ هوشياركردنه وه ي رۆله كاني نه ته وه كه ي. فاني له شيعرى (بۆ عيلم و زانست) دا ده لپت:

له قه رنى بيسته ما عالم سيلاحى عيلم و زانسته
 كه نه تزانيوه، عيرفانه چه كي مه ردا نه بخويته
 به بى عيلم و ته فه ننون زين به قورباني هيلاكه ت بى

(فانى، ۲۰۲۱: ۶۶۱)

نه زاني ئيرسى شه يتانه، به لاي ويزدانه بخويته!

فانى زانست و خویندنى به لاوه زۆر گرنگ ده بييت و ئەم جوړه بيركردنه وه يه، به هه ولى رۆشنگه رانه له قه ئەم ده دريت، هه ربويه له پيشنيار و پرۆژه كانيدا هه مو ئامرازه كان به كارده هيتيت، بۆ ئەوه ي كورد به ره و زانست و زانيارى و پيشكه وتن پروات، له لايه كي تره وه ئامازه به سه ده ي بيسته م ده كات، زانست بۆ ئەم سه رده مه بۆته چه كي هيز بۆ به رگرى كردن و پيشخستنى خاك و ولات، ئەو سه رده مه تيپه رپوه ته نها بير له چه ك بكه نه وه، به لكو ئەوه عيلم و زانسته ئەم رۆ بۆته پيويستى سه رده م و ئەمه ش بى گومان به خه لكي مه رد و ئازا و ژير ده كرپت، كه واته شيعره كه دابه شى دو جيهان كراوه

جيهانئىك، كه جيهانى زانست بئت، كه له سايهى زانست و خوئندهوارى سيفهتى (پاكي و ژيرى و ئازادى و رهوانى) به دهسته دههين، جيهانى دوم، جيهانى ته ماعكارى و نهزاني و ئيرسى شهيتان و دواكه وتوييه، له م روانگه يه وه گوتارى شاعير ده بئته گوتاريكى هاندان و فه رمان كردن بۆ به دهسته ينانى زانست و زانيارى. فاني له شيعرئىكى تر دا به ناوى (فائيدهى زانست) دا ده ئئيت:

هه ركه سى نه يى له دونيا به هره يى عيلم و ئه ده ب
مه ستى با دهى جه هله دايم گه ر عه جه م بى يا عه ره ب
شه مى تاريكى نه زانى عيلمه، هه ولى بۆ به
تا له ناو زيندانى جه هلا نه چيه ژير بارى ته عه ب

(فاني، ۲۰۲۱: ۲۷۶)

ليره دا گوتارى شاعير گوتاريكى تونده، دژى نه خوئندهوارى و نه زانويه، به ره له ستى نه زانى ده كات، به وهى هه ر كه سى يان هه ر نه ته وه يه ك نه زان و نه خوئندهوار بئت بارى ژيانى قورس و تاريكه بئت، به مه ش پيوسته هه ولى بۆ به دهسته ينانى زانست و خوئندهوارى بدن، له به ره وه گوتارى شاعير ده بئته گوتاريكى نه ته وه يى و كۆمه لايه تى له پيناو هوشيا كردنه وه و هاندانى رۆله كانى نه ته وه كه ي، سياقى كۆمه لايه تى ئه وه ده قه ش وا ده خوازيت له شيكردنه وه ي گوتارى شاعير دا په نا بۆ مه به ست و ئامانجى شاعير به ين له نوسينى ئه م ده قه دا، مه به ست و ئامانجى شاعيريش له ناوه رۆكى ده قه كه دا به رجه سته ده بئت.

۳- جياوازي چينايه تى:

مه به ست له زاراوه ي چينايه تى (بۆيه كه م جار له لايه ن ئاده م ئيسميت له سه ده ي نۆزه، له كتيبي "سامانى نه ته وه كان" به كار هينراوه، له لايه كى تر وه ئه م زاراوه يه له گه ل زيادبوني هه ژموني بيرى سؤسياليسي تيه كانى ئه وروپا، له روانگه ي ماركي سيسته وه چه مكي چين له په يوه ندى له گه ل به ره مه يناندا پينا سه ده كرئت)) (سوقى و مه نسر، ۲۰۱۳: ۲۵۲) له جياوازي چينايه تيدا بالاده ستي گروپي ك و ده سته يه ك ده رده كه وئيت، به سه ر ژماره يه كى زۆرى كۆمه لگه دا و ده بئته هۆى دروستبوني نايه كسانى و نادا په روه رى، زالبوني ئه م گروپه له بواره كانى ئابورى و سياسى و كۆمه لايه تى ... هتد، بۆيه شاعيران ده يانه وئيت ئه م نايه كسانى و جياوازيه له رتيگه ي شيعره كان يانه وه ده ربخه ن و داواى گه رانه وه ي دادا په روه رى بۆ ناو كۆمه لگه بكه ن.

يه كتيك له و دياردانه ي له پال گوتارى كۆمه لايه تيدا، شاعيران په ييان بى بردوه و تيشكى سه رنج و شيعريان خسته وه ته سه ر، ديارده ي جياوازي چينايه تيه، به تا يبه ت له قوناغى سه ره تاى سه ده ي بيست به دواوه، ئه ركي شيعر و گوتارى شيعر هاو ته ريبى يه كتر ئامانجيان ده رخستى جياوازي چينايه تى و ئه و كيشانه ي له و باره يه وه رويانداوه، ((دياره ئه م كيشه يه هه ر له كۆنه وه سه رنجى شاعيرانى بۆ لاي خۆى راكيشاوه، له به ره وه ي شاعيران هه ر زو هه ستيان به و كيشه يه كردوه و به شيعره كان يان لايه نگرى خۆيان بۆ چيني چه وساوه و زولم ليكراوه كان پيشانداوه، چونكه جياوازيه چينايه تيه كه و كيشه ي ئاغا و ده ره به گ و جوتيار، ده و له مه ند و هه ژار، .. هتد، زورجار بۆته كۆسپ له رتيگه ي پيشكه وتنى كۆمه ل و بارى ئابورى و رۆشنيري و ...)) (ئيسماعيل، ۲۰۱۰: ۱۶۳).

له م روانگه يه وه فاني ئه گه رچى خۆى له بنه ماله ي ئاغا و ده ره به گ بوه، به لام به دريژاي ته مه نى دژى جياوازي چينايه تى بوه و له هه لوئسته كانيدا دژ به ئاغا و ده ره به گ بوه. فاني له شيعرى (ره نجبه ر) دا، به ته وا وه تى ئاماژه به دۆخى چيني ره نجبه ر و ئيشكه رى به ر ده ستي ئاغا و ده ره به گه كان ده كات و ده ئئيت:

منم من رهنجبه ر رهنجم به بايه
جه خارم زوره زامم بى ده وايه
منالم روته مالم بى چرايه

كۆرم بى نانه كىژم بى كهوايه
 ههژارم بىكهسم زۆر لىكرام
 له بىگارارى جهرگ و ههناوم

.....

ئه گهر به قسهى ده كه م روت و ههژارم
 ده چىته ده سى ئه و داهاى كارم
 ئه گهر به قسهى نه كه م ده رچوونه چاوم
 ده بى بۆ ئه و به جى هيلم هه وارم
 ده نا شه و مو فته خۆرانى ده نپرى
 له ناو بيشكهى ژيانم هه لده دپرى

(فانى، ۲۰۲۱: ۷۶۷)

ههروهك له و نمونهى سه ره وه دا به روى دياره، فانى په رده له سه ر لايه نى نه رىنى چىنى بالاي كۆمه لگه هه لده ما ئىت و باس له ژيانى چه وساوه يي رهنجه ر ده كات.

ناو نىشانى شىعه كه ي فانى به ناوى (ره نجه ر) وشه يه كى ته وا و كورده وا رىيه و كۆمه لايه تىيه، ئه گهر ئاو رىك له مۆرۆى ئه م به ره مه مه بده ينه وه ده مان گى رى ته وه بۆ سه ر ده مى سالانى په نجا و شه سه ته كانى سه ده ي بى سه تم، كه بىرى ده ره به گايه تى و چىنايه تى كۆمه لايه تى له كورده ستاندا زۆر به هىز بوه، به تا يبه تىش له ده فه رى پشه ر و هه ندىك ناوچه ي ترى كورده ستان، بۆيه ناوه رۆكى شىعه كه ده لاله ته بۆ جو تىارىكى رهنجه رى كورد كه وا به ناچارى و به بى وى سى خۆى ده يبه نه سه ر كارىك كه هىچ سو دىكى مادى بۆ ئه و تىدانىيه، سه ره راي ئه وه ي كه خۆى كه سىكى خاوه ن مندا لى زۆره و داهاى كه مه و كارى خۆشى به هه مان شىوه زۆره، ئه گهر مه سه له زۆردارى و چه وسا نه وه ي چىنايه تى نه بىت، ناچىته ئه م جو ره كارانه، به پى چه وا نه وه ده يه وىت خزمه تى كور و كچه كانى خۆى بكات كه بى نان و بى به رگن. لى ره دا با سىكى تر ده و رو ژى نىت كه ئه گهر نه چىت چى روده دا؟ سه ره راي ئه وه ي كه خۆى هه ژاره، به لام ئه گهر نه چىت سزاي مادى و مه عنه وى ده درىت و به ئاسانى وازى لى نا هىن، له رىنگه ي ئه و كه سا نه ي له ده ورى ئاغان و به م فته خۆر ناويان ده بات به شه و ده چنه سه رى سو كايه تى و بى رى زى پى ده كه ن و له شو بى نى شه جى بونى خۆى ده رده كرىت، يا خود به كو شتن كۆتايى بى ده هىن. ئه م شىعه ده مان با ته وه بۆ سه ر ده مى با و با پى ران مان كه چۆن به ده سى ئا غا ي گون ده كان توشى بى گار و كو تى ره وه رى بونه ته وه و ده سه لاقى ئا غا شىان نه بوه، ئه مه لايه نىكى رۆ شنگه رانه ي فانى مان بۆ ده رده خات كه دى وه نا شى رن و خرا په كارى به كانى چىنى ده ره به گى ده رخ سه تو و خۆى بروا ي به م جو ره چه وسا نده وا نه نه بوه و ته نا نه ت به ئا شكر دژايه تى بى رو با وه رى ده ره به گايه تى كرده، لى ره دا گو تارى فانى گو تارى نا ره زايه تى ده رى پى نه به رام به ر ئه و دۆخه ي چىنى هه ژار و رهنجه ر تى دا ده ژىن و دژى ده سه لاقى ئا غا و ده سه لاقى تارا ن ده بى ته وه. له شىعه رىكى تر دا به ناوى (نه ئا غا ي دىم و نه كو تى خا ي گه ره ك) زۆر به روى دژى ئه و نا دادى و يه كسانى يه ي ئا غا و كو تى خا كان ده بى ته وه و ده لىت:

نه ئا غا ي دىم و نه كو تى خا ي گه ره ك

پاره بستىنم به زه برى كو ته ك

نه ئه سىم هه يه نه تفه نگى بر نه و

نه چه ته م هه يه بۆ سه ر ئه م و ئه و (فانى، ۲۰۲۱: ۲۵۵)

لى ره دا له رىنگه ي (من) شاعى ره وه، له گه ل پى شان دانى هزرى رۆ شنگه رى خۆى، كاره كانى ئا غا و كو تى خا كان پى شان ده دا ت، پاره ده سىن و چه ته پى ده كه ن، بۆيه دژى چىنى ئا غا و كو تى خا كانه و دژى ئه و نا دادى يه ده وه سى ته وه. له كۆتايى شىعه كه شدا سو رده بىت له سه ر بى رو را كانى و ده لىت:

خۆم رهنج ده كيشم بۆ ته ئىمىنى نان
دهست دريژ ناكهم بۆ نانى دو نان
ئهو نانه نانه هى رهنجى شانە

دز درۆزنە زالم نەزانە (فانى، ۲۰۲۱: ۲۵۵)

شاعير هزرى مروفدۆستانەى خۆى له ريگههى ئەم دهقهوه بهرامبەر به چيني چهوساوه و رهنجبهر دهردهخات، خۆيشى به يه كيك لهو رهنجبهرانه دادهنيت، كه دهيهويت به رهنجى شانى خۆى بژيت و ببپاك بيت له ئاغا و كويخاكاني ئهوه سهردهمه، بهمهش گوتارى فاني دهبيتته گوتارى رهتكردنهوهى ئهوه نادادى و ستهمههى بههۆى جياوازي چينايهتديهوه بهرۆكى نهتهوهكهه گرتوه.

۴- داكوكيكردن له مافي ژن:

به كيك له ريشه كاني هزرى رۆشنگهري لاي هه مو ميلله تان خۆى له لايه ني فيمىنزم و باسكردنى مافه كاني ژندا دهبيتتهوه، بۆيه كاتيك باسى مافي مروف دهكهين راستهوخو دابهش دهبيت بهسهر مافي ژن و مافي پياودا، بۆيه مافي مروف پهيوهسته به بارودوخ و تيگهيشتن و ژينگهه كۆمه لايه تي و ئاييني و كۆمه لگكان، هه ميشه ئهوه كۆمه لگايانهى كه دابونهريت و عورف و شيوهى بيركردنهوهيان پياوسالارييه له روانگهه گونيگرتن له ژن و پيداني مافه رهواكانيان كه متهرخهمن و به كه م سهيري داواكاريهه كانيان دهكهين. بيگومان (بارودوخى ژن به شيكه له بارودوخى كۆمه لگا و ئهوهى روبهروى دهبيتتهوه له ئه نجامى روبهروبوونهوهى كۆمه لگايه به جياكارى و دواكهوتنى له كارواني شارستانيهت، بهمهش چاكسازى له بواري كۆمه لايه تي و هزرى و سياسى كۆمه لگا به رهو چاكسازى له ژياني ژمان دهبات) (محمد، ۲۰۰۷، ۴). له كۆمه لگاي كورديدا، دابونهريت و كتورى كۆمه لگا زالبوه بهسهر زۆربهه جومگه كاني ژياني رۆژانه دا، كيشههى ژن و بابه ته كاني پهيوهسته به ژياني ژنانيش رويهه كى ديارى ئەم دياردانه بون ((له كۆمه لگاي كورديدا كه دابونهريت و كتورى تايبهت به خۆى ههيه، به شيكى زۆر لهو دابونهريتانه زياني به مافه كاني ژن گه ياندوه و توشى جوړى له ستهمى كۆمه لگا و كتور بۆتهوه، وهك به زۆربه شودان، ژن به ژن، شيرباي، خه ته نكردن، زهوتكردنى له مال، ... هتد، ته نانهت زۆرجار ژن بوته هۆكارىك بۆ ئاشته واپى دو بنه ماله و له برى خوڻى كه ستيك دراوه)) (حه مه، ۲۰۱۴، ۵۵)، هه ره ته مهش واي كرده شاعيران ئەم دهرده كۆمه لايه تيانه له ناو ديپه شيعرييه كانياندا رهنگيداته وه، زۆر جار وه كو ره خنه و هه نديك جار وه كو ئامۆژگارى و هۆشياركردنهوهى كۆمه لگه خراونه ته رو، فاني شاعيريش هاوشيوهه شاعيره هاوچه رخ و هۆشياره كاني تر ئەم دياردهيهه له شيعره كانياندا رهنگيداوه ته وه، بۆنمونه له شيعرى (نالهي كچيك) دا ده لئيت:

وهرن خه نجهر چه والهه سهر دلّم كهن

له گولدهستهه ژيان بچ حاسلم كهن

له گوڤرى تهنگو تارا مه نزلّم كهن

به لام مه مدهن به پاره و مه م فرۆشن

هه مو ده م زه هرى مه رگم بچ مه نوڤن (فانى، ۲۰۲۱: ۹۱۰)

شاعير ليڤه دا له سه زمانى كچيك ديپه گو و هاواري ناره زايه تي و دوخى ژنان ده خاته رو، ئه وپيش دهرخستهى دياردهه به زۆر به شودان و به پاره به شودانى كچانه. كچان و ژناني ئهوه قوناغه ده يانوويست نه كرپن به شت و كالا و له پيناو به دهسته ينانى پاره يان به ره ژه وهندييهه كى تايبهت مافه كانيان پيشيل نه كرپن، چونكه ئەم دياردانه لهو سهردهمه دا باوبون. له كۆتايى شيعره كه شدا ده لئيت:

نه قانون و نه ئاين و نه ويژدان

ئه به ده نهه داوه ريگههه وا به ئينسان (فانى، ۲۰۲۱: ۹۱۰)

ههروهها وا له وهگرگی گوتاره که دهکات برپا به ناوهروۆکی گوتاره که بکات، له لایه کی ترهوه له گوتاری سیاسیدا عهقلیهتی له قالدبان دیته ئاراهه له رینگه ی ئه رکه زمانیه کانهوه (عیسی، ۲۳: ۱: ۲۰) گوتاری سیاسی کۆمه لیک تایبه تمه ندی هه یه که ئامانجیه تی له رینگه ی رسته و وشه وه مه به ست بگه یه نیت به گوئگر، ئه وانیش بریتین له :

- ده شیت بو مه به ستی ستایش یا خود دزایه تی سیاسه تیک بیت، که له کۆمه لگه دا په یرو ده کریت.

- له سه ر بنه مای په گرتوپی بیت و بو دروستکردنی گیانی په کریزی و ته باپی بیت له ناو کۆمه لگه دا.

- ده کریت بو گه یانندی گه شیبی بیت بو داهاتو، یا خود دروستکردنی دیدیکی سیاسی زۆرینه.

- له لایه کی ترهوه ده شیت وروژاندنی ههستی تاک بیت له لایه نی سۆزداریه وه، بو نمونه کاتیک باسی له سیداره دانی پێشهوا قازی محمد ده کریت تاک کورد لایه نی سۆز و عاتیفه ی ده جو لیت و ئاره زوی تۆله کردنه وه ی بو دروست ده کریت. شاعیر و نوسه ران له رینگه ی ره گه زه کانی ژانره جو راوجۆره کانی ئه ده به وه نمایشی سۆز و عاتیفه ی خو یان به نوسین یان به وینه یا خود ئاخوتن پیشانده دن. (طفاقة، ۲۰۱۶، <https://mawdoo3.com>)

گوتاری سیاسی په یوه سته به و ده ریرین و زمانه شیعریه ی که وا مه به ست و ناوه روۆکیکی سیاسی له خۆده گرت و مه به ستیش له شیعری سیاسی ((ئه و شیعریه که ئه رکی ده ریرینی ئه و بیر و باوه رانه ی پێ بینه روه که په یوه ندیان به حوکم و ده سه لات و سیسته می به رتیه بردنی کۆمه ل و ولاته وه هه یه و ههروه ها باسکردن له قه واره یه کی سیاسی ولات و خۆشه وستی نه ته وه ده گرتیه خۆی)) (ئیسما عیل، ۲۰۱۰: ۱۱۱)

شیعری سیاسی له میژوی ئه ده بیاتی کوردیدا ((له سه ره تای سه ده ی بیسته م و دوای جهنگی په که می جیهان، وه کولقیکی نوئ له ئه ده بیاتی کوردی و به جیه هشتنی شیعری ته قلیدی هاته به ره هم، له روی ناوه روۆکه وه بو به به ره له ست و روبه رو بونه وه ی بیر داگیرکاری دژی کوردستان، جو لاندنی هه ست و سۆزی تاک و به رز کردنه وه ی بیر کوردایه تی و وه کو رتیشاندر و ئاوئیه یه ک بو گه ل ده رکه وتو له هه مو کۆر و کۆبونه وه و کردنه وه ی قوتابخانه و چالاکی سه رکرده سیاسییه کاند بابو)) (بیمار، ۱۹۸۶: ۳۱)

ئاشکرایه سالانی سه ره تای سه ده ی بیسته م و ئه و قوناغه میژویه ی نیوان جهنگی جیهانی په که م و دوهم، ئالوگۆری قوناغیکی نوئ بو له میژوی شارستانییه ت و ئه و گۆرانکاریه گه ورانه ی له جیهان و رۆژه لاتی ناوه راست به گشتی و کوردستان به تایبه تی رو یاندا، له به رته وه گه لی کورد که وتبو قوناغیکی نوئ، ((گۆرانی لایه نه جو ربه جو ره کانی ژبانی میلله تی کورد له هه ر قوناغیکدا هه میسه کاری خۆی هه بو له سه ر بیروباوه ر و جو ری ته ماشا کردن و تپروانیی شاعیر بو ئه و ناوه روۆکه تازه یه ی واقیعی ژبانی میلله ته که دروستی کردوه، بۆیه له هه ر قوناغیکدا شاعیرانی کورد به پێی ئه و تیگه یشتن و تپروانییه هه ولی ئه وه یان داوه ته عییر له و ناوه روۆکه بکه ن که واقیعی بارودۆخی سه رده مه که یان دروستی کردوه)) (سابیر، ۲۰۰۵: ۶۹) دۆخه کۆمه لایه تی و سیاسییه که ش پێوستییان به شیواژیک نوئ له ده ریرین و ناوه روۆک و ئه ده بیکی نوئ بو، له م قوناغه شدا ((شیعری سیاسی کوردی تاقیکردنه وه ییکی تازه ی ئه م رپه وه بو که له گه ل بیروباوه ری ئه و قوناغه دا ده گونجا)) (خه زنه دار، ۱۹۸۴: ۱۳۰).

فانی په کیکه له و شاعیرانه ی له دۆخه سیاسییه که ی نه ته وه که ی خۆی به دور نه بو، هه ئقولوی کۆمه لگه کی بو و ئاگاداری گۆرانکاریه سیاسییه کانی ناوچه که بو و به شداری ریکخواه کۆمه لایه تی و سیاسییه کانی ناوچه که ی خۆی کردوه له وان هه ش دامه زرتینر و ئه ندای ئه و کۆمیتیه یه بو که وا له سالی ۱۹۴۱ له مه رگه دامه زراوه، دکتۆر مارف خه زنه دار له م باره یه وه ده لیت: ((فانی په کیکه له و شاعیره کوردانه ی سه رنج راده کیشی له روی ناوه روۆکی شیعریه وه. به ره له ستی کرده وه ی ده ره به گی کردوه به هه ر ناوئیکه وه بو، ئاغا و به گ و پاشا. تا کۆتای ژبانی سوربو له سه ر ئه مه و ئیدۆلۆجیه تی خۆی نه گۆریوه. شاعیر هه یه له چینه کانی سه ره وه بون، به دلسۆزیه وه کوردایه تییان کردوه، دژی ده سه لاتی میری و ئه مپریالیست بون به تایبه تی ئینگلیز، به لام ئه م جو ره شاعیره لای ئیمه به ده گمه ن ده ست ده که وی خۆی له چینی

دهره به گ ژماردې و له قهې ئاغای هه لگرتې و به راستی بهردهوام تا کۆچی دواپی له دژی کردهوهی ئه و چینه بوئی)) (خه زندهار، ۲۰۰۶: ۱۶۵)، له م پروانگه یه وه گوتاری شیعری فانی گوتاریکی به رهه لستکاری و گوتاریکی ره خه پی توند بوه به رامبه ر ئاغا و دهره به گ و سیسته می ده سه لاتی ئه و سه رده مه، بۆیه دژی جوړیک له سیاسه تی نادروستی ئه و سه رده مه بوه، بۆ نمونه له چوارینیکیدا ده لیت:

به قه ولی زومره پی ئه ربای حکمه ت
سیاسه ت حامیه بۆ ملک و میلیه ت
له ناو کوردیش برا ده ستی برای خو ی
ئه گه ر بیری ده لی کردم سیاسه ت
(فانی، ۲۰۲۱: ۹۱۶)

شاعیر له م چوارینه یه دا دژی خیا نه ت و نا پایکی نیوان رۆ له کانی گه له که ی ده بیته وه، که وا به ناوی سیاسه ته وه ده که ونه گیانی خو یان و له نیوان خو یان دا نا ته بان و خه ریکی دوه ره کین، بۆیه پی وایه ئه گه ر کورد به باشی بیزانیبا سیاسه ت بکات، ده بیوانی به باشی روه به روی دوژمن بیته وه، ئه مه ش له چوارینه یه کی تری دوا ی ئه وه دا به روی هه ستی پی ده کریت و ده لیت:

سیاسه ت ئاشه لاکین عه قله ئاوی
ده هاری تووی کینه و جه هل و خاوی
ئه گه ر ببایه کورد ئاشیکی ئاوا
له بۆ ده رزا له به ر دوژمن زراوی
(فانی، ۲۰۲۱: ۹۱۷)

ده بینین شاعیر سیاسه ت به ده ستاری ژیان داده نیت، که وا چۆن ئه گه ر کورد بیزانیبا به باشی سیاسه ت بکات و خو ی به دور بگریت له دوه به کی و خیا نه تی ناوخو پی، ئه وا بیگومان به رامبه ر دوژمن ئازا و چاونه ترس ده بو. لیره دا گوتاری شاعیر گوتاریکی ره خه نیبه به رامبه ر به نه بونی سیاسه تیکی به هیژ له نیوخو ی کوردا. فانی له شیعیکی دا بۆ شوړشی سالی ۱۹۶۱ که بزوتنه وه یه کی چه کداری ده بیت، داوا ی لیده که ن که ئه ویش چه ک هه ل بگریت و بچیتته ناو شوړشه وه، به لام ره تیده کاته وه و ناچیت له گه لیان، ره خه نیان لئ ده گریت و پی وایه به نه زانی و نا هوشیاریه وه شوړش نا کریت، به پنجه وان هه وه هوشیارانه و زانایانه و تیگه یشتن له بارودوخ و هه لسه نگانندی دوخی ئه و کاته ده کریت، هه ر بۆیه له شیعیکییدا کورد له به ر نه زانی خو ی به (قه یاغیکی شر) ناو ده بات، کاتیک ده یه ویت به نه زانی و که مه تر خه مییه وه ده ست به شوړش بکات و ده لیت:

تا فیری عیلم و فه ن نه بی و گیان فیدا نه که ی
هه رگیز به لافی جاهیلی که وده ن به قا نه که ی
قایغ گه ر شکسته و بی که لک و کون کونه
پی نه چیه ئاوی زوره وه بیناسه دوژمنه
ئه م قه یغه شکسته گه لی کورده بی درۆ
هه ر کورده بۆته سه فینه هه تا وه کو نه که ی به فه ن
قه د نه چیه ناوی، گوړته ئه ی شیړی ناو ده وه ن
(فانی، ۲۰۲۱: ۲۲۲)

ئه گه ر خو تیند نه وه یه کی قول و ورد بۆ ئه م شیعه ری فانی بکه ین، ده بینین سیاسه ت و دنیا بینیه کی قولی فانی دهره خات که چۆن کورد هه ندیک جار هه ولیدا وه به ناوی شوړش و خه با ته وه له ریگه ی چه ند گروپ و که سانیکه وه، بیری کوردا یه تی و نه ته وه پی بخاته ژیر پرسیا ره وه، بۆیه فانی ورد و با به تیانه دهروانتته شوړش و خه با تی سیاسی کورد، ئه مه ش به تها و ها ورا یه له گه ل بیری رۆشنگه رانه و دیدی زانستیانه بۆ رودا وه کان، هه ربۆیه شاعیر داوا ده کات، هه رگیز بروا به

كهسيك نه كهه كه تهنها بۆ خۆدهرخستن و لاف و گهزاف ليدان به بې بيركردهوه و به نه زانی ده يانه ویت شۆرشى سياسى هه لى بگيرسین، يا خود بير له ئه نجامدانى كارىك بكاتهوه، له به كارهينانى وشه ي قه ياغى شردا ئه م وشه يه ي به ناراسته وخۆ به ستوه وه ته وه به سياسه ت و خه باتى كورد، كاتىك به نه زانی ده ست بۆ شۆرش ده بات و له هه مانكاتدا به رامبه ره كه ي به هيزه و توانای زۆرى هه يه، هاوشيوه ي ده رياهه كى پر شه پۆل و به هيز ناتوانى به قايه غىكى كۆن و كون ده ريا بيرى به سه لامه تى، له به ره ئه وه توشى نه مان و فه وتان ده بيت و له ناوده چىت، هه روه ها له كۆتايدا وشه ي شىر به كارده هينىت، كه له ناو كۆمه لگه ي كورديدا به ئازا و به هيز ناويده بات، به لام ئازايه تى و نه به ردى كورد پتويستى به زانين و زانايى هه يه چونكه هه رچه ند ئازايى، به لام نه زان بيت هيج سوده ي نيه و تۆ ئه نجامت نه مان و روخانه .

چۆرئىكى تر له گوتارى شاعير، گوتارى به ره له ئستى و گيانفيدا ييه، له پيناو خاك و نيشتماندا، هه روه ك له شيعرئىكى تردا ده لىت:

وا نه زانى خه نجه رى من بيوه شينم نابرى

جه وهه رى پۆلايه كتيوش خۆى له بۆ راناگرئى

خاك و ئاوى بىچوه شيران وا به سه هلى ناخورى

روحى حسى ئىنتىقامى به شخوراوان نامرى

شىرى برسيم شىرى برسيم تيز ده كه م په نجه و ددان

بۆ مژبى خوئى خوئى بو شه رى ده سته ي به دان (فانى، ۲۰۲۱: ۳۸۸)

ئهم هۆنراوه يه له روى ميژوييه وه ده گه رتته وه بۆ سئ سالى دوای روخانى كۆمارى مه باد، شاعير ده يه ویت له رىگه ي شيعره وه گوزارشت له م رقه بكات، كه كورد هه يبو به رامبه ر به شای ئىران، وه كو سه ره كى ترين لايه ن، كه ده سته هه بو له روخانى كۆمارى مه باد له سالى ۱۹۴۵-۱۹۴۶ ئه مه ش به شيوه يه كى ناراسته وخۆ، بۆيه له روانگه ي سياسيه وه ئاماژه يه بۆ پيشاندانى كورد، وه كو شۆرشگير، له لايه كى تره وه بانگه وازى ئازايه تى و به رگرى له خاك و ئاو و نه ته وه ده رده برىت، هه روه ها ره خه يه كه له داگيركه ران كه هه ميشه چاويان له خاك و ئاوى كوردستانه، ئه گه ر ئاورىك له ميژوى سروشتى كوردستان به دينه وه ده بينين هه ميشه بۆته شوئى به رگرى كردن و حه وانه وه ي شۆرشه كانى كورد.

كه واته گوتارى شيعرى گوتارىكه له ده وروبه ره كۆمه لايه تيه كه يدا ديدىكى ره خه يى و ديدىكى هۆشيارى و هاندان به رجه سته ده كات.

ئه نجام

- له شيعره كانى فانيدا، گوتارى كۆمه لايه تى به كىكه له و په يامانه ي شاعير بۆ ده رخستن و پيشاندانى ده رده كانى كۆمه لگه له جياوازي چىنايه تى و بابته تى نه زانى و دواكه وتوبى و ديارده ي خيانه ت و پيشىلكردنى مافى ژنان و .. هتد

- له م توئزىنه وه يه دا بۆمان ده رده كه ویت كه گوتارى نه ته وه يى به ته واوه تى لای فانى ده رده كه ویت و به هه سته يكى ناسيۆنالىزمى كوردى هانى لاوانى و لات ده دات كه هۆشيارانه دژى داگيركارى بوه سته وه و هه ميشه ئاماده ي راپه رين بن بۆ هينانه دى ئازادى.

- فانى له گوتارى سياسيدا، مه به سته يه تى په رۆشى خۆى بۆ دۆزى ره وای كورد ده برىت و له هه مانكاتدا گوتارى كورد به گوتارىكى ساده و لاواز ده بينىت له به رامبه ر گوتارى ميلله تانى تر.

- بوئرى و ئازايه تى شاعير له مه ر ئه و ده سه لاته سياسى و كۆمه لايه تيه ي ئه وسا هه بوه به روى له شيعره كانيدا ده رده كه ویت و روبه روى هه مو نادای و نايه كسانى و كيشه كانى كۆمه لگه كى ده بينه وه .

سه رچاوه كان:

- ئيسماعيل، نهرين ره ئوف، ۲۰۱۰، ئهركي شيعر له ئهدهبي كورديدا سالاني ۱۹۲۰-۱۹۵۸، چ ۱، چاپخانهي رۆژههلات، ههولير. بهرزنجي، عهبدووللا تاهير و بهرزنجي، عهلي تاهير (د)، ۲۰۲۴، چ ۱، دهزگاي چاپ و پهخشي سهردهم، سلیماني.
- بیمار، عهبدوولزهزاق، ۱۹۸۶، زيوهر و شيعري سياسي، گۆفاري كاروان، ژماره ۴، ئه مينداریتي گشتي رۆشنيري و لاوان، بهغدا. ههسهن، غازي، ۲۰۲۳، گوتار له ناو گوتاردا (گۆچي سور) به نمونه له نيو شوهردا، چاپي يه كهه، چاپخانهي موكراني، ههولير. هههه، ئه فین ئاسۆس، ۲۰۱۴، فيمينيزم له چيرۆكه كاني شيرزاد ههسهندا، نامهي ماستهر، زانكۆي سلیماني، سلیماني.
- هه مههه، شيروان حسين، ۲۰۲۱، شيكردهوهي گوتاري ئايبي له روانگهي تيوري كرده قسه بيهه كان، گۆفاري زانكۆي راپهرين، راپهرين. خه زندهار، مارف، ۱۹۸۴، له بابته ميژوي ئهدهبي كورديبه وه، المؤسسة العراقية للدعاية والطباعة، بهغدا.
- خه زندهار، مارف، ۲۰۰۶، ميژوي ئهدهبي كوردی، ب ۷، دهزگاي سهردهم، ههولير.
- خوشناو، نهریمان عهبدووللا، ۲۰۱۶، ئاسته كاني زمانهوانی نوێ (له سۆسيه وه تا چۆمسي)، چاپي يه كهه، چاپخانهي رۆژههلات، ههولير. ساير، پهريز، ۲۰۰۶، رهخنهي ئهدهبي و مهسهله كاني نوكردهوهي شيعري كوردی، چ ۱، دهزگاي ئاراس، ههولير.
- وسوق، مه نسور و نيك خهلق، عهلي ئه كههر، ۲۰۱۳، بنه ماکاني كۆمه لئاسي، و: سيروان محمد حاجي، چ ۱، چاپخانهي موكراني، ههولير. عزيز، هيوا احمد، ۲۰۲۳، په يوه ندي گوتاري ئايبي به توندره وي ئايبي لاي گه نجان تويزينه وه يه كي مه يدانييه له ئيداره ي راپهرين، تيژي دكتورا، زانكۆي سه لاهه دين، ههولير.
- غهریب، له نجه عبدالرحمان، ۲۰۲۳، ييري رۆشنگهري له شيعري هاو چهري كوردی دا له نيوان سالاني ۱۹۷۰-۱۹۹۰، نامهي دكتورا، زانكۆي راپهرين، راپهرين.
- فتاح، ميديا ابراهيم و عزيز، هيوا ئه حمهه، ۲۰۲۳، بنه ماکاني شيكاري رهخنه يي گوتار لاي نورمه ن فيركلاف، گۆفاري زانكۆي سه لاهه دين بۆ زانسته مروفايه تيبه كان، ژماره spB، بهرگي ۲۷، ههولير.
- قهرهني، ئه حمهه، ۲۰۰۷، شيعري فيركردن له ئهدهبي كورديدا، چ ۱، دهزگاي ئاراس، ههولير.
- محمد، كه زال حسين، ۲۰۰۷، المرأة الكردية وصراع الادوار، رسالة الماجستير، جامعة السلیمانية، السلیمانية.
- ميراده لي، كه مال (د)، ۲۰۲۱، ديواني فاني، چ ۳، ئه كاديماي فاني، چاپخانهي ميخهك، تاران.
- كهريم، هه ورامان فهريق، ۲۰۲۴، شيكردهوهي گوتاري رهخنه يي پرۆگرامه كاني وه زاره تي پهروه رده ي حكومه تي ههريمي كوردستان، چ ۱، چاپخانهي پاندا، سلیماني.
- محمهدي، زاهير و حاجي زاده، ياسين، ۲۰۰۶، فرههنگي سياسي ئارهش، چاپخانهي وه زاره تي پهروه رده، ههولير.
- بن سلامة، اكرام، ۲۰۰۸-۲۰۰۹، المنطلقات اللغوية لتحليل الخطاب الشعري في النقد العربي القديم، كتاب الموشح للمزباني نموذجاً، رسالة الماجستير، جامعة منتوري، قسنطينة، الجزائر.
- الحباشه، صابر محمود، ۲۰۱۱، الاسلوبية والتداولية مداخل لتحليل الخطاب، عالم الكتب الحديث للنشر والتوزيع، اربد، الاردن.
- الحميري، عبدالواسع (د)، ۲۰۱۴، الخطاب والنص، ط ۲، المؤسسة الجامعية للدراسات والنشر والتوزيع، بيروت.
- رويز، خورخي رويز، ۲۰۱۸، تحليل الخطاب الاجتماعي، ت: تهاني سهل العتيبي، مجلة اللغة و الاداب، بجامعة المللك سعود، عدد ۳۰. السعودية.
- طقاطقة، شيرين، ۲۰۱۶، تعريف الخطاب السياسي، موقع الموضوع، https://mawdoo3.com/%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%8A%D9%81_%D8%A7%D9%84%D8%AE%D8%B7%D8%A7%D8%A8_%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%8A%D8%A7%D8%B3%D9%8A
- الطرابلس، محمد هادي، ۱۹۸۴، النص الادبي و القضايا عند ريفاتير، مجله فصول، مجلد: ۵ عدد ۱، الهيئة المصرية العامة للكتب، القاهرة.
- فضل، صلاح، ۱۹۹۲، بلاغة الخطاب وعلم النص، عالم المعرفة، الكويت.
- فيركلاف، نورمان، ۲۰۱۵، الخطاب و التغيير الاجتماعي، ترجمة محمد عناني، الناشر مؤسسة هندواي
- فاركلف، نورمان، ۲۰۰۹، تحليل الخطاب (التحليل النص في البحث الاجتماعي، ترجمة طلال وهبه، طبعة الاولى، الحمرة، بيروت، لبنان.
- عيسى، رانيا فوزي، ۲۰۲۳، الخطاب السياسي و تشكيل قناعات الجمهور، مجلة افاق اجتماعية، العدد (۵) جامعة الاسكندرية.

مشاقبة، بسام عبدالرحمن، ۲۰۱۴، مناهج البحث الاعلامي وتحليل الخطاب، دار أسامة، عمان - الاردن.
 عبدالملکی، رضا قنبری و اصفهانی، آیلین فیروزیان پور، ۱۴۰۰، تحلیل گفتمان انتقادی زمان (چشم‌هایش) از بزرگ علوی بر اساس نظریه نورمن فرکلاف، فصلنامه علمی زبان پژوهشی دانشگاه الزهراء، سال: سیزدهم، شماره: ۴۰، تهران.
 فرکلاف، نورمن، ۱۳۷۹، تحلیل انتقادی گفتمان، گروه مترجمان، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، چاپ اول، مرکز مطالعات رسانه‌ها، تهران.
 یورگنسن، فیلیپس و ماریان، لوئیز، ۲۰۰۲، نظریه و روش در تحلیل گفتمان، ت: هادی جه‌لیلی، چ ۱۱، تهران.

۱. فانی: (۱۹۱۰-۱۹۷۳) یه‌کیکه له شاعیر و دیاره‌کانی ناوچه‌ی بیتوین و پشده‌ر، ئەزمونی شیعی و قوئانگی شیعی ده‌که‌وئته ناوه‌راست و ده‌یه‌ی شه‌سته‌کانی سه‌ده‌ی بیست، ناوی ته‌واوی (مه‌مه‌ندئاغای کوری ره‌سوئ ئاغای قائم‌قاهمه، کوری مه‌حه‌مه‌د ئاغای کوری ره‌سوئ ئاغای کوری حه‌مد ئاغای گه‌وره کوری ئاوده‌ل ئاغایه له تیره‌ی میراوده‌لی پشده‌ره). (فانی، ۲۰۲۱: ۱۱۱)